

Dr ANTE CILIGA — OTPADNIK KOMUNIZMA I STALJINSKE ČISTKE

Ivan Očak

U našoj marksističkoj praksi nije baš čest običaj da razmatramo biografiju otpadnika (renegata) komunističkog pokreta i da o njima pišemo. Činimo to obično kad se rehabilitira takav »heroj«, što nam u ovom slučaju nije namjera. Naglašavamo ovakav pristup stoga što je cilj ovog rada osvjetljenje djelatnosti dra Ante Cilige, i to u razdoblju njegova revolucionarnog djelovanja, osobito za vrijeme staljinskih čistki u SSSR-u kojih je on bio ne samo svjedok nego i žrtva.

Naša je historiografija donedavno dala mali obol A. Ciligi. Njega se poprilično samo spominjalo, ali uglavnom negativno. Tako je među prvima V. B. Resimić (stari sindikalni radnik) tvrdio da je Ciliga bio policijski provokator.¹ Tu nedokazanu tvrdnju prihvatila je i historiografija.² O njemu je prije rata pisao pozitivno istarski pjesnik Mate Balota — Mijo Mirković, kasnije poznati ekonomist i društveni radnik.³ Polemički su o njemu pisali partijski funkcionari i partijski rukovodioci Josip Čižinsky Gorkić,⁴ Josip Broz Tito⁵ Kamilo Horvatin i Edvard Kardelj⁶ i dr. U novije vrijeme više su pisali povijesničari: Miroslav Bertoša,⁷ Petar Strčić,⁸ S. Koprivica-Oštrić,⁹ Ivan Očak¹⁰ i dr. Pokušala se o Ciligi izjasniti i naša publicistika: Miloš Bošković,¹¹ Miomir Marić¹² i dr. O Ciligi postoji i dosta velika i još neistražena arhivska građa. Nemože se, prema tome, reći da je Ciligina biografija nepoznata, ali je problem u tome što još uvijek nije sabrana na jednom

¹ B. Resimić, Zločinačko djelovanje policijskih provokatora i špijuna u redovima KPJ (1927—1929), »Industrijski radnik«, 1. I 1954, 3

² Vojo Rajčević, Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj (1919—1928), knj. 1, Zagreb, 1979, 249.

³ Miho Krvavac, Istra se mijenja. Razgovor s Tonom Proštinarom. »Istra«, br. 43, IX, Zagreb, 29. X 1937.; [M. Mirković], Mali odgovor g. Ciligi. »Istra«, br. X. 40, 1938.

⁴ M. Gorkić, O boljševičkoj nepomirljivosti. »Proleter« br. 2, februar 1937, Reprint izdanje str. 497; Mmg [Josip Čižinsky Gorkić], Trockizam kod nas. »Proleter«, br. 2 maj 1937; Milan Nikolić, [Josip Čižinsky Gorkić], Prodiranje hitlerizma u Jugoslaviju. »Klasna borba«, br. 1—2, jun 1937.

⁵ Josip Broz Tito, Sabrana djela, Tom 4, Beograd, 1977.

⁶ Vidi partijsku štampu »Proleter« i »Klasnu borbu«.

⁷ Miroslav Bertoša, Proština 1921. Antifašistički pokret seljaka Istre. Pula, 1972.

⁸ Petar Strčić, Prilog odnosu Josipa Broza Tita prema Istri između dva rata. »Historija«, sv. 3, Rijeka, 1980; Autor je ovaj rad objavio u puljskim i novogoričkim glasilima.

⁹ Stanislava Koprivica-Oštrić, Vojnička pobuna u Varaždinu 23. srpnja 1919. »Povijesni prilozi«, sv. 2, Zagreb, 1983.

¹⁰ Ivan Očak, Petar Srčić, Pisma Ante Cilige glavnom uredniku »Nove Evrope« Milanu Curčinu (1936—1940), »Radovi«, vol. 20, Zagreb, 1987.

¹¹ Miloš Bošković, Antifašistička i fašistička emigracija. Beograd — Novi Sad, 1980.

¹² Miomir Marić, Djeca komunizma. Beograd, 1988.

mjestu.^{12a} O Ciligi je najviše pisao sam Ciliga u svojim mnogobrojnim člancima i knjigama. Sudeći prema poznatim činjenicama njegov životni put ima dva razdoblja:

1. razdoblje — revolucionarno, od 1918. do tridesetih godina
2. razdoblje — antikomunističko, antiboljševičko, antisocijalističko od kraja tridesetih godina pa do danas.

Kratka biografija revolucionarnog razdoblja

Ante Ciliga rođen je prije 90 godina (1898) u Šegotićima kod Vodnjana (Istra) u seljačkoj »oslobodilačkoj obitelji«. Do sedme godine živio je u selu i čuvao ovce, a tada ga roditelji šalju u Mostar, stricu veterinaru na školovanje »kako bi se mogao uspješno boriti protiv velike austrijske i talijanske gospode, a za naše oslobođenje«. ¹³ U Mostaru je završio pučku školu i pet razreda gimnazije. U jesen 1912. godine sudjelovao je u uličnim antiaustrijskim demonstracijama, oduševljavao se literaturom francuske revolucije koju je upoznao u to vrijeme preko eseja Antuna Gustava Matoša i isticao se kao član Hrvatske đачke organizacije. U proljeće 1914. godine u školskoj zadaći na temu o Mostaru, kao kulturnom centru Hercegovine, ironizirao je taj zapravo u to vrijeme austrijski centar Hercegovine. Zbog toga je isključen iz »svih škola u Bosni i Hercegovini«.

Vratio se roditeljima i nastavio školovanje u Istri, ali i tu je bio izbačen iz gimnazije jer je čitao i davao drugima da čitaju knjigu Ernesta Renana: »Život Isusa«. Nakon toga se ponovno vraća u selo roditeljima.

Uskoro, ljeti 1915. godine, poslije ulaska Italije u prvi svjetski rat, stanovništvo okruga i ratne luke Pula bilo je evakuirano prema sjeveru. Tako se s roditeljima obreo u jednom gradiću Južne Moravske — Klobouku. Ovdje u Brnu je završio gimnaziju. U to vrijeme Moravska je bila već ekonomski i kulturno razvijenija od Istre, Bosne i Hercegovine, koje će još dugo ostati zaostalim provincijama. Čitajući u to vrijeme mnogo, gimnazijalac Ciliga je došao do zaključka da je pitanje oslobođenja Hrvatske i jugoslavenskih krajeva pitanje »pravde, ali nije osjećao mržnju prema Austrijancima, Mađarima i Talijanima dojučerašnjim gospodarima«, ¹⁴ U svojoj biografiji kaže da je u Moravskoj odnosno Češkoj shvatio socijalni pokret koji se razvijao pod religioznom krinkom, ali je po sadržaju bio klasni.

Vojni rok je služio u talijanskoj vojsci u veljači 1917. godine kad je u Carskoj Rusiji buknula buržoasko-demokratska revolucija. Čitajući u to vrijeme mnogo a naročito literaturu o podzemnoj Rusiji Stepnjaka, o revolucionarki Sofiji Perovskoj te M. Gorkog — dosta je saznao borbi revolucionara — ilegalaca. S oduševljenjem je prihvatio vijest o pobjedi oktobarske socijalističke revolucije u Rusiji u listopadu 1917. godine.

Još dok je bio u austro-ugarskoj vojsci godine 1918. počeo se baviti novinarstvom, surađivao je u pulskom dnevnom listu »Hrvatski list« u čijoj je redakciji u to vrijeme bio njegov prijatelj pjesnik Mate Balota (Mijo Mirković) koji je, također, služio vojsku u Puli. U članku povodom

---

^{12a} U međuvremenu je objavio Petar Strčić, Prilog za biografiju Ante Cilige »Časopis za suvremenu povijest«, 3, 1988.

¹³ Ante Ciliga, Autobiografija (napisana za nepoznatog pariškog izdavača. Autorova zbirka.)

¹⁴ Isto.

četvrte godišnjice prvog svjetskog rata — 1. kolovoza 1918. Ciliga je izrazio misao da su vlade izazvale rat, a narodi teže miru i prijete revolucijom. Bliski slom Austro-Ugarske zaustavio je taj proces.¹⁵

U jesen 1918. godine nakon odsluženja vojnog roka uputio se u Križevce u Visoku poljoprivrednu školu. Razlog takvoj odluci bilo je zdravstveno stanje (bojazan od tuberkuloze), a osim toga u Zagrebu nije bilo agronomskog fakulteta. U Križevcima se kao student vrlo brzo povezuje s mjesnom Socijaldemokratskom organizacijom i postaje njezinim članom, a već krajem 1918. godine stranka ga je delegirala u Narodno vijeće. Križevački socijalisti bili su također zastupljeni i u Radničkom vijeću u Zagrebu. Na čelu križevačke mjesne organizacije Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije bio je N. Srbljenović, a Ciliga je bio tajnik. U studenome 1918. organizacija je istupila rezolucijom koju su potpisali njeni rukovodioci N. Srbljenović i A. Ciliga. U njoj se isticalo da je »nacionalno oslobođenje dobrim uvodom k socijalnom oslobođenju«.¹⁶

Početak prosinca našao se Ciliga u Zagrebu gdje je postao sudionikom poznatih protestnih demonstracija u vezi s proglašenjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. O tome se sjeća bivši sudionik oktobarske socijalističke revolucije u Rusiji Franjo Drobni, koji je 5. prosinca 1918. također došao u Zagreb. On kaže da je s Antunom Ciligom u Ilici »... naišao na vojsku na čelu koje se nalazila glazba, a u povorci su nosili transparent s parolom Živjela Republika. Odmah sam predložio Ciligi da odemo u Radnički dom, da tražimo crvenu zastavu i da se priključimo povorci. U domu smo našli Kotura Simu i od njega tražili da nam dade crvenu zastavu da je nosimo pred povorkom i da uzvikujemo parole 'Živjela radnička i seljačka republika'. Međutim, ni zastava ni parole nisu dobivene, jer su socijal-demokrati bili protiv revolucije«.¹⁷

Razloga za Ciliginu aktivnost bilo je dovoljno: s jedne strane nagli pokret tzv. zelenog kadera, a s druge pokušaji i odlučnost srpske vojske koju je Narodno vijeće pozvalo da guše revolucionarni pokret masa. U siječnju 1919. godine Ciliga sudjeluje na socijaldemokratskoj konferenciji koja je održana u Zagrebu. Kao što je poznato na toj konferenciji došlo je do borbe dviju struja: lijeve i desne. Ciliga se opredijelio za lijevu iako je pobijedila desna struja. Manjinska ljevica je u svojoj rezoluciji zapisala da »želi da se što prije izvrši ujedinjenje svih jugoslavenskih socijal-demokratskih stranaka, na principu nepomirljive klasne borbe i bez ikakove suradnje s buržoazijom, ma u kom bilo obliku...«¹⁸ To je bilo, dakako, suprotno desnoj struji protiv koje je istupao Ciliga.¹⁹ Ljevičarski će dio stranke u travnju iste godine sudjelovati u Beogradu na 1. kongresu Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista). Može se pretpostaviti da je i Ciliga bio delegat ljevice s obzirom na njegovo vrlo energično zalaganje ne samo na spomenutoj konferenciji nego i u štampi. Njegova energična i radikalna istupanja zapazila je zagrebačka policija te se uskoro morao skloniti.

¹⁵ Pismo dra Ante Cilige — I. Očaku [1988] bez datuma. Autorova zbirka.

¹⁶ S. Koprivica-Oštrić, Tito u Bjelovaru. Bjelovar, 1978, 36.

¹⁷ Arhiv Ins. za historiju radničkog pokreta Hrvatske (AIHRPH f. MG-58/II, 2.

¹⁸ Istorijski arhiv Komunističke partije Jugoslavije, Socijalistički pokret u Hrvatskoj i Slavoniji, Dalmaciji i Istri 1892—1919, Beograd, 1950, 163—164.

¹⁹ Vitomir Korać, Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, knj. I, Zagreb, 1933, 257—259.

U to je vrijeme došla vijest o proglašenju Mađarske Sovjetske Republike. S jedne strane strah od hapšenja, a s druge želja da vidi »revoluciju u akciji«, kako je zabilježio u svojoj biografiji, doveli su ga u Budimpeštu u centar Bela Kunine Komune. Oko mjesec dana zadržao se u Budimpešti, a zatim je bio kod jednog odreda jugoslavenskih crvenoarmejaca kojima je komandirao Ivan Matuzović, bivši sudionik oktoraske revolucije u Rusiji i predsjednik Jugoslavenske komunističke frakcije u sastavu Komune. Dobivši potrebne instrukcije Ciliga se obreo već 1. svibnja u Kraljevini SHS sa specijalnim zadatkom, zbog »jednog tajnog posla«. ²⁰ Prvi zadatak je bio posjeta Osijeku. Otamo ga šalje organizacijski sekretar SRPJ (K) Vladimir Čopić u Sloveniju. Organizacijski je radio u Ljubljani i u rudarskom središtu Kočevju, gdje se zadržao do pada Mađarske Sovjetske Republike. Ciliga kaže da je već tada uočio sve razloge pada Komune: »odsutnost socijalne revolucije u selu, poštovanje ukazano do jeseni velikom zemljišnom posjedu. Jedna revolucija koja za šest mjeseci ne dira u veliki posjed nije prava revolucija...« ²¹

Ljeti 1919. godine optužen je u Zagrebu u prvom antikomunističkom procesu, tzv. aferi Diamantstein. U policijskom dokumentu u vezi s tim procesom figurirao je kao »vođa boljševičke organizacije u Ljubljani« pod imenom Rošić. ²² Spominje se da je bio navodno umiješan u jednu od najvećih vojničkih pobuna u Hrvatskoj i Slavoniji, u Varaždinu, u srpnju 1919. godine. ²³

Iz sačuvanih nacionala za školsku godinu 1918/19, 1919/20 i 1920/21, a koji se čuvaju u Državnoj arhivi u Pragu, vidi se da je studirao na Filozofskom fakultetu Karlova univerziteta u Pragu. ²⁴ Osim na studiju bio je i politički vrlo aktivan među jugoslavenskim studentima. Organizirao je »Jugoslavenski marksistički klub u kojem su sudjelovali i bugarski studenti. Tamo je upoznao i svoju buduću ženu, studenticu medicinskog fakulteta Ljubu Volčevu, Makedonku iz Prilepa. U Pragu je surađivao u časopisu »Komunist« i listu »Rude pravo«. Istovremeno se bavio prijevodima s francuskoga, talijanskoga, slovenskoga, bugarskoga i hrvatsko-srpskoga jezika. Piše o događajima u Jugoslaviji, a osobito ga je uvijek zanimalo stanje u Istri gdje se hrvatsko stanovništvo i socijalisti često sukobljavaju s talijanskim okupatorima. Ljeti 1920. godine odlazi na odmor u Istru i tu se povezuje sa socijalistima u Puli, sudjeluje u radu »Kluba socijalističke omladine« (»Circolo Giovanile socialista«) te zajedno s talijanskom omladinom u klubu za socijalne nauke. ²⁵ Bavi se također, otvorenom propagandom protiv talijanskih fašista zbog čega je bio i hapšen. Organizira i rukovodi ustankom seljaka u poznatoj Proštinskoj pobuni, o kojoj je bilo dosta riječi u biografiji. ²⁶

Tijekom 1921/22. studira na Bečkom univerzitetu i ujedno surađuje u časopisu »La Federation Balcanique«, te rukovodi organizacijom jugosla-

²⁰ Arhiv Hrvatske (AH), PRZV 6—14, 1730/1920, kut. 975.

²¹ Pismo dra Ante Cilige I. Očaku [1988] bez datuma, Autorova zbirka.

²² Ivan Očak, Afera Diamantstein, Prvi antikomunistički proces u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca (1919), Zagreb, 1988, 86, 169.

²³ S. Koprivica-Oštrić, Vojnička pobuna u Varaždinu.

²⁴ Kvestura University Karlovog, Prag.

²⁵ Mladen Iveković, Hrvatska lijeva inteligencija 1918—1945, knj. 1, Zagreb, 1970, 137.

²⁶ Miroslav Bertosa, n. dj. 44.

venskih studenata komunista u Beču. Kao njihov predstavnik sudjelovao je od 3—18. srpnja na 1. partijskoj konferenciji jugoslavenskih komunista u Beču. Na toj konferenciji došlo je do oštre polemike u ocijeni poraza Partije u zemlji nakon Obznane i o njenoj nacionalnoj politici. Stvorena su dva potpuno oprečna stava koji su se kasnije razvili u frakcije. Ciliga se ovdje distancirao od oprečnih grupa.

Od listopada 1922. godine redovan je student Mudroslovnog fakulteta u Zagrebu.²⁷ Diplomirao je 28. srpnja 1924. godine s odličnim uspjehom i obranio raspravu na temu: »O socijalno-filozofskom aktivizmu Rudolfa Goldscheida (kritika i obrana marksizma na području filozofije i sociologije)«. ²⁸ Na osnovi te uspješne obrane stekao je zvanje doktora filozofije.

Uz studij Ciliga je i politički vrlo aktivan u zagrebačkoj partijskoj organizaciji. U policijskim materijalima sačuvalo se o njegovoj aktivnosti dosta podataka. Tako Predsjednički ured Kraljevskog redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu javlja 8. siječnja 1923. godine pokrajinskom namjesniku za Hrvatsku i Slavoniju da je 7. siječnja održana u prostorijama kina »Olimp« javna pučka skupština koju su sazvali predstavnici radničkih organizacija s dnevnim redom: protest protiv novog zakona o stanovima. Na skupštini su istupili predsjednik Udruženja ratnih invalida S. Ercegović, brijački obrtnik Ferštek, u ime bankovnih činovnika i privatnih namještenika dr. Božidar Adžija, u ime Hrvatskog radničkog saveza Vinko Trnjak i u ime Međunarodnog sindikalnog odbora »student i poznati komunista« Ante Ciliga. Nakon ovakve karakteristike policija je dala komentar njegovog istupanja »... U vatrenom govoru napao je kućevlasnike a i sve one koji sa kućevlasnicima i kapitalistima drže, što su donijeli ovakav zakon, koji uništava ekonomsku snagu radničke klase. Obara se na vladu dosta drastičnim izrazima, nazvavši je najordinarnijom sluškinjom kapitalizma. Nakon što je ocrtao položaj u koji su dospjeli radnici, činovnici, sitničari, maloobrtnici, pozvao je skupštinare, da stvore organizaciju, koja će voditi borbu protiv izradljivanja ovoga načina kapitalističkoga. Govori o ukinuću toga zakona, te za ponovno ograničenje prava vlasništva po kućevlasnicima. Završavajući svoj govor apelom na radničku klasu, koja mora voditi borbu za ukinuće Zakona o zaštiti države, koji zakon je jedini uzrok današnjega mizerabilnoga stanja radništva, koji nemaju niti prava organiziranja, ni sastajanja, ni slobode kretanja. Njegov je govor popraćen silnim odobravanjem i pljeskom...«. ²⁹

U to vrijeme je član Kluba marksističkih studenata u Zagrebu, član je Privremenog odbora Internacionalne radničke pomoći.

Policija hapsi Ciligu 21. veljače 1923. godine »kao komunističkog agitatora«. Presudom od 22. veljače istjeran je iz Kraljevine SHS na deset godina.³⁰ Nije napustio Zagreb nego je nastavio ilegalno djelovati. Kako saznajemo iz »Borbe«, Ciliga prisustvuje 18. veljače 1923. godine na partijskoj konferenciji u Križevcima. Iz policijskog izvještaja od 8. prosinca 1924.³¹ vidimo da je Ciliga 16. studenoga održao tajni partijski sastanak u selu Ježevu (dugoselski kotar) te da je na sastanku prisustvovalo preko 30 poli-

²⁷ Arhiv Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, škol. god. 1922/23, br. 116.

²⁸ Isto.

²⁹ AH, PRZV 6—14 179 1923, kut. 30.

³⁰ A1HRPH, f. Policijski karton, br. 164.

³¹ Isto, Grupa XIX, inv. br. 43.

tičkih aktivista. Policija nema podataka o detaljima razgovora, ali tvrdi da se naspravljalo o smaknuću Alijagića i o mogućnosti sabiranja prinosa za spomenicu Alijagiću.³²

Od kraja 1923. god. Ciliga je surađivao u »Borbi« pod pseudonimom Mbt³³ te je vodio odlučnu diskusiju sa Simom Markovićem o nacionalnom pitanju, ali također i s Đukom Cvijićem. Brzo su se formirala dva stava u KPJ: dr. Sima Marković predložio je program koji je predviđao priznanje ograničene pokrajinske autonomije, kao rješenje nacionalnog pitanja. Suprotno njemu istupio je s lijevih pozicija Đuka Cvijić koji je taj projekt smatrao retoričkim. Ciliga kaže da ni jedna struja nije rješavala nacionalno pitanje pozicije buduće socijalističke revolucije. Ciliga (Mbt) je predlagao radikalni projekt: preobražaj jugoslavenske monarhističke i centralističke države u federativnu republiku sastavljenu od pet nacionalnih republika: Slovenije, Hrvatske, Srbije, Crne Gore i Makedonije i dviju nacionalno izmiješanih republika Bosne i Hercegovine i Vojvodine.³⁴

U to vrijeme Ciliga je prema vlastitoj tvrdnji bio član Oblasnog komiteta KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, a istovremeno je kooptiran u CK KPJ.³⁵ Istodobno je zajedno sa sekretarom OK Vladimirom Čopićem vodio borbu protiv desnog skretanja u partijskim redovima u KPJ³⁶

S obzirom na to da se osporava Ciligino djelovanje u rukovodstvu KPJ³⁷, zaustavit ćemo se na tom pitanju detaljnije. Na sjednici Oblasnog komiteta u studenom 1924. godine, koji je održan pod nazivom Nezavisne radničke partije Jugoslavije, sekretar Oblasnog komiteta Vladimir Čopić predložio je listu novog rukovodstva u kojoj je uz D. Skorića, S. Dragića, V. Koleču, A. Krndelja i Žaju bio i A. Ciliga. U raspravi o toj listi palo je dosta primjedaba na račun Cilige. Naglašeno je da Ciligu ne treba birati, jer on kao urednik »Borbe« i onako prisustvuje sjednicama Oblasnog komiteta.³⁸ Jedan od sudionika je primijetio: »Prije glasanja za listu, mogu da kažem da je nezgodno druga Ciligu birati u O[blasni] s[ekretarijat] jer se u svom radu nije pokazao vrijedan, nije dolazio na rad na vrijeme i nije se pokazao za rad...«³⁹ Ne vidi se kako se Ciliga branio, ali je sigurno da mu je diplomiranje i pisanje teze za doktorat oduzimalo dosta vremena. Unatoč zauzetosti Ciliga je uspješno obavljao svoje uredničke poslove.

Kad je početkom prosinca policija ponovno zabranila rad NRPJ i naprednih listova zbog navodne njihove veze s KPJ, započela su i hapšenja. Prvi je bio uhapšen 13. prosinca sekretar Vladimir Čopić, a kod članova partijskog rukovodstva i u redakcijama listova izvršena je premetačina, među ostalima i kod Cilige u njegovim uredničkim prostorijama u Ilici 55. Već 19. prosinca sekretar Izvršnog odbora Centralnog vijeća KPJ Triša Kacle-

³² Isto.

³³ S. Koprivica-Oštrić, O pseudonimu MBT, »Putevi revolucije«, br. 1—2, Zagreb, 1963.

³⁴ A. Ciliga, Autobiografija; Ivan Očak, Braća Cvijići, Zagreb, 1983.

³⁵ Isto.

³⁶ Ivan Očak, Vojnik revolucije, Život i rad Vladimira Čopića, Zagreb, 1980, 148.

³⁷ O tome vidi: Josip Broz Tito, Sabrana djela, Tom 4, Beograd, 1977. Napomena br. 171, str. 260. Tu je rečeno: »Ante Ciliga u KPJ nikad nije imao važnije partijske funkcije... u periodu od 1921. do 1926. kada je boravio u Jugoslaviji...«.

³⁸ AIHRPH, f. ZB-S-14/30-1; Antun Mavrak, Građa za monografiju (Sarajevo), 1985 '86, 91.

³⁹ Isto.

rović javlja u Zagreb da će sekretara Oblasnog komiteta NRPJ i KPJ zamijeniti Ante Ciliga.⁴⁰ U vezi s tom direktivom razvila se diskusija na sjednici OS 27. prosinca. Dio Oblasnog sekretarijata i Mjesne zagrebačke uprave bili su protiv Ciligina dolaska na mjesto V. Čopisa.⁴¹ Ciliginu kandidaturu podržao je Antun Mavrak izjavivši: »Premda smo se mi ranije s drugom Baltićem [A. Ciliga] razilazili, mislim da uslijed današnje polit[ičke] situacije treba skupiti sve snage, mislim da će se s Baltićem moći surađivati i zato usvajam odluku Centrale i slažem se s njom.«⁴² Unatoč svim proturječjima podržana je kandidatura Centrale i Ciliga je bio izabran za sekretara. Vjerojatno se s tom naznakom i objašnjava Ciligina tvrdnja da je automatski postao članom Politbiroa CK KPJ. Zabilježeno je u vezi s njegovom aktivnošću da je na sjednici od 4. siječnja 1925. god. s Ljubom Radovanovićem bio zadužen da napiše predizborni letak o unutrašnjim partijskim pitanjima i političkoj situaciji.⁴³

Iz policijskog kartona vidimo da je Ciliga bio ponovno uhapšen 7. veljače 1925. Presudom od 10. veljače osuđen je na tri dana zatvora i na izgon iz grada odnosno Kraljevine SHS kao inozemni građanin. Već 25. travnja predan je komesaru pogranične policije u Rakeku da ga se preprati u Italiju.⁴⁴ Ciliga je djelovao u Zagrebu sve do svog odlaska. Između ostalog u tom vremenu, a i kasnije, surađivao je u časopisu »Književna Republika« koji je uređivao Miroslav Krleža.⁴⁵

U vezi s brutalnim izgonom Cilige iz Zagreba i zemlje protestirao je list »Borba«: »... drug Ciliga [je] sa svojom drugaricom protjeran pod stražarskom pratnjom u Italiju i tamo izručen talijanskim vlastima. Kako saznajemo, bio je u stvari toga protjerivanja šef zagrebačke policije g. Janko Bedeković kod ministra unutrašnjih djela g. Bože Maksimovića u Beogradu, gdje je tražio bezuvjetno protjerivanje druga Cilige jer da će inače predati ostavku. Gosp. ministar izašao je u susret zahtjevu zagrebačkog 'velikoga političkog silnika' Bedekovića i zagrebačka policija javila je putem novina, da će drug Ciliga biti protjeran zajedno sa drugaricom dr Ljubom Volčeva-Ciliga u Austriju, ali je ipak u zadnji momenat svoju odluku promijenila i sprovela oboje preko granice u Postojnu i predala ih talijanskim vlastima. Gosp. ministar Maksimović je javno nakon toga izjavio, da nije odredio protjerivanje u Italiju, već da je drugu Ciligi prepustio volju, da bira državu u koju će ga se protjerati...«. Redakcija se pita: »Kako treba dakle razumjeti ovaj akt zagrebačke policije, koji je u protuslovlju sa odredbama ministra unutrašnjih djela? ... Malo zatim dolazi do izručenja druga Cilige na potražnju talijanskih vlasti, isto zbog političkih krivica... Buržuazija nema granica u nasiljima protivu radnika. Možda će g. ministar formalno i odrediti istragu, no mi se ne pouzdajemo u rezultat ove istrage.

⁴⁰ Isto, f. ZB-S-14 90-4.

⁴¹ Isto.

⁴² Antun Mavrak, Građa za monografiju, 246.

⁴³ AIHRPH, f. ZB-S-14 90-4.

⁴⁴ Isto, f. Policijski karton, br. 116.

⁴⁵ Vidi: Ante Ciliga, Savremena Rusija u našim školskim knjigama (kulturni skandal non plus ultra), »Književna Republika«, God. II, br. 2, oktobar 1924, 61—64; Isti, Neruski narodi i narodne manjine u Sovjetskoj Uniji. Ukrajinci i Ukrajina. Bjelorusija i turski narodi i Transkavska federacija. Narodne manjine Ruske Federativne Republike »Književna Republika«, God. IV, br. 3—4, 15. jula 1927, 199—209.

Vrana vrani očiju ne kopa! Radnička je klasa svjesna, da će krivci tek onda biti privedeni zasluženoj kazni, kad im ona bude sudila...⁴⁶

Talijanska policija nije dugo držala Ciligu u zatvoru, jer je kako piše »Borba«: »Jednim slučajem drug Ciliga oslobodio se italijanskih zatvora, jer je, u mnogim amnestijama političkih krivaca u Italiji, jedna obuhvatila i njegove krivice. Čim je izašao iz zatvora drug Ciliga uputio je predstavku na zagrebačko redarstvo, u kojoj traži ukinuće izгона i dozvolu povratka. Mi je donosimo u cijelosti: 'Ravnateljstvu kr.[aljevskog] redarstva u Zagrebu. Tražim dozvolu povratka i boravka u Zagrebu. Ja sam uvijek spreman da za svoja djela odgovaram pred sudom i pred svim ostalim vlastima, kao i svaki građanin Jugoslavije. To je, držim, dovoljna garancija za svaku vlast. S druge strane ističem, da je za jednu nacionalnu državu skroz nemoralno da svoje sunarodnjake, koji su silom prilika strani državni podanici, izgonu sa svog područja. Najgore je pak kad se nekog, kao što se je to meni dogodilo, izručuje stranoj tlačiteljskoj državi, koja ga progoni. Tu je povrijeđeno i pravo općeg političkog azila, koje priznaju sve civilizovane države. Ja sam 27. aprila o. g. bio izručen talijanskim fašističkim vlastima, a tek 13. augusta izašao sam iz istražnog zatvora u Puli. Što je još teže, sa mojim suđenjem bilo je ugroženo i 119 suoptuženih hrvatskih seljaka iz Istre. Da je fašističkom režimu politički konveniralo, moglo je 120 ljudi da bude otjerano u Sardiniju i ostale mnogobrojne kazamate Italije. Bit će tek mala zadovoljština, kad mi se dozvoli povratak u Zagreb. Dosljedna pravednost bila bi, kad bi se pozvali na zakonsku odgovornost oni, koji su na svoju ruku, iz lične osvjetljivosti i nasilnosti, skrivili moje izručenje Italiji. Ministar gosp. Maksimović izjavio je javno da on nije naredio moje izručenje Italiji.

Vladajući krugovi ističu, da Jugoslavija ima biti domovina sviju Jugoslavena. Kako bi se onda kratiti pravo boravka u Jugoslaviji članovima radničke klase ili radničkog pokreta? U Italiji, u zakonu javne bezbjednosti, paragraf 90. naročito određuje, da se Talijani, koji su strani državni podanici, ne mogu izgnati sa područja Kraljevine Italije. Zar će Kraljevina SHS i u tom pogledu izostatiti iza Kraljevine Italije? Nadam se da ovaj put neće.

U Puli 1. septembra 1925.

Dr Ante Ciliga.«

»Borba« komentira:

»Idemo da vidimo kako će radićevska policija i radićevski veliki župan Treščec riješiti ovu predstavku, da li će oni ispraviti nepravdu svojih pribićevskih predšasnika ili potvrditi stari izgon. Mada nemamo nikakvih iluzija u pravednost zagrebačkih eksponenata nove 'čovječanske i seljačke' vlade, to nas ipak interesuje koje će razloge pronaći da odbije ovu dobro i odlučno obrazloženu predstavku našeg prognanog druga, to tim više što su sami radićevci u svoje vrijeme nadrali veliku dreku protiv strahovite nepravde koja je drugu Ciligi učinjena onim nezapamćenim i zločinačkim protjerivanjem.«⁴⁷

⁴⁶ »Radnička borba«, br. 32, od 11. IX 1925, 4.

⁴⁷ Isto. Budući u Puli 24. kolovoza 1925. godine Ciliga piše pismo u »Radničke novine« koje je objavljeno u br. 31 od 3. IX 1925. pod naslovom: »Kroz jugoslavenske i talijanske zatvore«.

Krajem 1925. godine A. Ciliga se, kao što smo vidjeli, uspio izvući iz Italije i otputovati u Beč. Dakako, satisfakciju Kraljevske jugoslavenske vlade nije dobio. Već početkom 1925. Politbiro CK KPJ imenovao ga je za svog predstavnika u Balkanskoj komunističkoj federaciji u Beču za vezu s Kominternom. Istovremeno je nastavio surađivati u listu »La federatio Balkanique«. U razdoblju od 17. do 22. svibnja 1926. godine u Beču je održan III. kongres KPJ na kojem je Ciliga sudjelovao kao predstavnik Balkanske komunističke federacije pod imenom Jagić.⁴⁸ Kao što je poznato, Kominternu je bdjela nad KPJ i nastojala je da se na kongresu završi spor i frakcijske borbe koje se vodile u Partiji već duže vrijeme, a ispoljavala se u borbi dviju frakcija. Borba se vodila između vođe »lijeve« frakcije Đuke Cvijića i »desne« Sime Markovića. U oštroj diskusiji na kongresu vrlo aktivno je sudjelovao na »lijevoj« poziciji Jagić (A. Ciliga). Na završetak kongresa KPJ djelovale su promjene do kojih je došlo u SSSR-u, a konkretno dolazak u vodstvo Kominterne N. I. Buharina umjesto dugogodišnjega predsjednika Kominterne G. Zinovjeva, koji je došao u sukob s J. V. Staljinom. Prisustvo na kongresu KPJ Buharinova izaslanika Georgija Dimitrova koji je podržavao frakciju Sime Markovića, omogućila je Markoviću dolazak na čelo Partije. Upravo ta okolnost probudila je kod Cilige sumnju da će njegovo imenovanje na dužnost predavača na Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina zapada (KUNMZ) u Moskvi, na koju ga je dužnost preporučio Markovićev rival Đuka Cvijić, biti anulirano. Ciliga je ostao na dužnosti u Beču do vremena kad je na osnovi zahtjeva Politbira CK KPJ od 24. svibnja i 8. kolovoza 1926. trebao da ide u Moskvu za nastavnika KUNMZ-a. Mjesto njega u Beč je došao Filip Filipović, dok je Ciliga već u listopadu 1926. godine bio na KUNMZ-u. U Kominterni je naznačen i za informatora za Jugoslaviju.⁴⁹

Profesor KUNMZ-a

Ciliga je stigao u Moskvu 1. listopada 1926. godine. Kasnije će pisati da je od Moskve mnogo očekivao. Naime, do odlaska u SSSR Ciliga je upoznao više evropskih gradova i mnogo vidio pa kaže: »Moskva mi se objavlivala sasvim drugačije nego što sam očekivao. Kuće su ne samo stare, nizke, trošne, nego i po građenju svom zastarjele, nepodesne za suvremeni život i njegove potrebe. Pa to je Iztok, primitivni 'sveta Rusija', Svjetaja Rus od prije nekoliko stotina godina...«⁵⁰ Taj Ciligin utisak bio je sasvim suprotan oduševljenju mnogih jugoslavenskih komunista koji su dolazili i prije i poslije njega u SSSR. Kasnije će i Ciliga vidjeti i ocijeniti drugačije to što je vidio: »Za razliku od očajne stagnacije, koju sam susretao u poslijeratnom Beču, razorenom versailleskim mirom, u Moskvi je pao u oči ubrzani ritam života, naglo uzdignuće čitavih socijalnih skupina, sveopća žeđa za naukom, osobito kod mladeži... Čitava duhovna atmosfera Moskve govorila je, da se nalaziš u jednoj od onih 5—6 prestonica koje određuju lice svjeta...«⁵¹

⁴⁸ Izvori za istoriju SKJ. Treći kongres KPJ/17—22, maj (1926.) i Plenarne sjednice CK KPJ/maj—septembar 1926 (Priredili Ubavka Vujošević, Branislav Gligorić, Beograd, 1986, 10, 19, 29, 48, 78 i dr.

⁴⁹ Isto, 498.

⁵⁰ A. Ciliga, Deset godina u Sovjetskoj Rusiji, Zagreb, 1943.

⁵¹ Isto, 11.

Odmah nakon dolaska uključen je u redovnu nastavu na KUNMZ. Taj Univerzitet organiziran je 1925. god. kao partijska škola za inozemne komunističke kadrove. Od 1926. god. u KUNMZ je otvoren poseban Jugoslavenski sektor na čelu sa svojim upraviteljem.⁵² Za vrijeme Ciligina rada upravitelj je bio crnogorski komunist Nikola Kovačević (pseudonim Nakanović). Ciliga je predavao povijest zapada i i političku ekonomiju.

U toku trogodišnjeg rada na KUNMZ-u Ciliga je sudjelovao u radu partijskog aktiva emigranata. Bio je ujedno svjedok velikih političkih promjena. To je bilo vrijeme kad je Staljin na čelu bloka »Centra« preuzeo vlast zajedno s Buharinom, Rykovim, Jagodom, i dr. Staljin je držao vlast u partiji, Buharin je preuzeo rukovodstvo u Kominterni, Rykov je došao na čelo vlade, a političku policiju — GPU dobio je Jagoda. Ciliga je bio svjedok izгона iz SSSR-a Lava Trockog, Staljinova rivala. Dolaskom u Moskvu Ciliga je odmah bio primljen za člana Svesavezne kom. partije (boljševika) (SKP/b), što mu je omogućilo uvid u sve političke tokove života u SSSR-u.

Početak 1928. godine, piše Ciliga, »zbog mojeg kritičkog stava prema ljevici (apstraktni radikalni intelektualizam) i desnici (socijaldemokratski oportunistizam) Kominterni mi je dala mandat i otvorila svoje arhive da pišem povijest (historiju) KPJ...«.⁵³ O autoritetu koji je imao u to vrijeme govori i činjenica da je jugoslavenska partijska delegacija na Moskovskoj konferenciji 19. ožujka 1928. godine, kojoj je prisustvovao i Ciliga, preporučila Sekretarijatu Izvršnog komiteta Kominterne (IKKI) za balkanske zemlje da se Zadornog (Ciligu) postavi za upravitelja Jugoslavenskog sektora KUNMZ-a.⁵⁴ Međutim, već su tada zapaženi njegovi kritički istupi koji su indoktrinirali veći dio studenata, a nije skrivao svoju kritičnost prema Staljinu i solidarnost s kritikom Trockoga. Božidar Maslarić, koji je u to vrijeme bio mlad predavač KUNMZ-a, kaže da su mu studenti indoktrinirani Ciligom postavljali provokaciona pitanja.⁵⁵

Zanimljiva su sjećanja tadašnjeg studenta Crnogorca Mirka Markovića⁵⁶ iz kojih se vidi da je politička situacija među studentima KUNMZ-a odgovarala situaciji koja je dvadesetih godina vladala u KPJ: od osnivanja jugoslavenskog sektora među studentima su postojale dvije frakcije: lijeva i desna. Nešto kasnije pojavila se grupica trockista, kojoj su pripadali profesor Ante Ciliga i studenti posljednje godine Mustafa Dedić i Stanko Dragić. Krajem dvadesetih godina grupa lijevih na čijem je čelu bio M. Marković sastavila je izjavu u IKKI i KPJ u kojoj je analiziran rad rektora KUNMZ-a Frumkine i stanje u KPJ, naravno u kritičkom duhu. Kad je počelo potpisivanje izjave, pridružili su im se i trockisti Ciliga i njegovi drugovi. Iz potpisnika se formirala tzv. Grupa 41 (ruski: sorok odin). O pobuni Grupe 41 danas postoji kako u sjećanjima tako i dokumentima proturiječni iskazi. Činjenica je da se radilo o kritici nepravilnih odnosa Jugoslavenskog sektora i rukovodstva KUNMZ-a. A. Ciliga smatra da je pobuna Grupe 41 bila uperena protiv politike Gorkića⁵⁷—Buharina koju je tolerirao

⁵² Jovan Bojović, Jugoslaveni na Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina Zapada, »Tokovi revolucije«, VII, 1971.

⁵³ Ante Ciliga pismo redakciji »NIN-a« od 31. I. 1984. (Autorova zbirka.)

⁵⁴ Arhiv CK SKJ, f, KI-1928 212.

⁵⁵ Božidar Maslarić, Moskva — Madrid — Moskva, Sećanja, Zagreb, 1952, 22.

⁵⁶ Pismo Mirka Markovića — I. Očaku od 14. VII. 1979. (autorova zbirka.)

⁵⁷ Josip Čižinsky Gorkić je u to vrijeme bio organizacioni sekretar Kom. omladinske internacionale, a N. Buharin predsjednik Komunističke internacionale.

Staljin prema KPJ od proljeća do jeseni 1928. godine. Radilo se prema njegovu tumačenju o osudi nepravilnog odnosa Kominterne prema KPJ, odnosno njenim kadrovima. On kaže da je istina bila u tome da je Kominternu vodila politiku ne u interesu KPJ nego prema taktičkim potrebama vodećih grupa u sovjetskom vodstvu, da je to rukovodstvo smatralo KPJ čistim instrumentom svoje politike, a krivac je svemu, prema Ciligi, bio Buharin i njegova tolerancija prema Staljinu.⁵⁸ Spomenuta izjava Grupe 41 nije se sačuvala. U Arhivi CK SKJ⁵⁹ čuva se istupanje predavača KUNMZ-a Andrejeva o trockizmu u KPJ koji kao primjer navodi slučaj Zadvornog (Cilige). On kaže da je Ciliga na Trećoj partijskoj konferenciji imao isti stav o kineskoj revoluciji kao i Trocki. Dalje kaže da je Ciliga na KUNMZ-u oko sebe sakupio grupu studenata i da je pred njima vodio trockističku propagandu: zahtjev za povišenjem plaća sovjetskim radnicima, zatim da je tvrdio da se rukovodstvo SKP(b) birokratiziralo te da njihova politika vodi k uništenju sovjetske vlasti u SSSR-u, da se u SSSR-u provodi teror nad seljaštvom, da SSSR igra glavnu ulogu u Kominterni, da SSSR pomaže desničarima u pojedinim sekcijama Kominterne i u tom smislu i u KPJ. Ciligina se linija, prema tome, ne razlikuje od linije Trockoga. Takav stav Zadvornog-Cilige Andrejev je ocijenio kao »radikalno sitnoburžoaskim« koji ne želi revoluciju u Jugoslaviji nego rješenje nacionalnog pitanja parlamentarnim načinom. Zadvorni, dakle, ideološki predstavlja »agenturu hrvatske buržoazije u redovima radničke klase«. Na kraju je tvrdio da je Zadvorni tražio hrvatsku nacionalnu armiju, što je bila parola hrvatske buržoazije.⁶⁰

Kao što se iz ove interpretacije vidi, radilo se o otvorenoj kritici sovjetske socijalističke prakse. Svaka takva kritika sovjetske prakse i sistema kvalificirala se pred Staljinovim utjecajem kao trockizam. O pobuni Grupe 41 Ciliga je još dodao »Svi članovi partijske škole morali su prijeći u Sovjetsku komunističku partiju i došli su za svoj nastup pred sud Sovjetske partije. Suđenje, istraga i tome slično trajali su pola godine. Na koncu osuda je bila da dvadesetorica imaju 'zbog izživljenja frakcionaštva' napustiti partijsku školu i Moskvu (u sovjetski grad koji sami zažele), a trojica od njih su isključeni na godinu dana iz partije. Među njima je, Stanko Dragić, bivši sekretar i tvorac zagrebačke organizacije i jedan beogradski tipograf...«⁶¹

A. Ciliga i tri njegova druga, koji su zbog svog stava kvalificirani kao trockisti, bili su isključeni ne samo iz SKP(b) nego i iz KUNMZ-a i poslani na rad u Lenjingrad, dok su ostali potpisnici dokumenta nakon pismenog pokajanja u većini slučajeva bili vraćeni u KUNMZ. To je bio rezultat kritike odnosno pobune Grupe 41. O takvoj i sličnim kritikama u to vrijeme Josip Broz Tito će mnogo godina kasnije reći da je uoči rata i revolucije »... svaka nevjerica u socijalizam ugrožavala jedinstvo revolucionarnih re-

⁵⁸ Pismo Ante Cilige — I. Očaku od 31. svibnja 1986. (autorova zbirka).

⁵⁹ Arhiv CK SKJ, f. Jugosloveni u SSSR — III/8.

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Isto, Stanko Dragić rođen 1898. u Prozoru, radnik, član KPJ od 1919. Bio je, prije odlaska u emigraciju, sekretar MK KPJ za grad Zagreb, te član CK KPJ. Od 1926. godine je u Moskvi kao student KUNMZ-a. Iste je godine postao član SKP (b). Isključen iz KUNMZ-a 7. VI. 1929. i poslan u Lenjingrad gdje se zaposlio kao kovinotokar u tvornici »Elektrosila«. Prije hapšenja živio je u ilegalnosti. Za vrijeme hapšenja u Lenjingradu pružio je otpor. (Arhiv CK SKJ, f. Jugosloveni u SSSR-D (5)).

dova i objektivno je služilo neprijatelju. Iz tih razloga mi smo vodeći energičnu borbu za jedinstvo Partije, te pojave kvalifikovali kao trockizam ili liberalizam i neshvatanje osnovnih zadataka Partije, koja je stajala neposredno pred revolucijom...⁶²

Hapšenje, zatvor i logor

Ciliga i njegovi drugovi su se u Lenjingradu zaposlili. Ciliga na Univerzitetu kao predavač, a ostali u tvornicama. Međutim, 21. svibnja 1930. godine svi su bili uhapšeni. Ciliga detaljno opisuje svoje hapšenje i prva pre slušavanja. Kaže da je na jedno bio doveden zbog suočenja zagrebački radnik Ivan Potocki,⁶³ koji je bio od 1924. godine student Svjerdlovskog univerziteta u Moskvi i kao takav uhapšen. Kominternu mu nije dozvolila povratak u zemlju poslije završetka univerziteta, jer je bio kritički raspoložen prema SSSR-u. Ciliga ga je ranije nagovarao da energično traži povratak u zemlju kako bi mogao obavijestiti zagrebačke radnike o stanju u SSSR-u. Potocki je, kaže Ciliga, tada odbio njegov prijedlog dodavši da bi za takve misli mogao prije doći u Sibir nego u Zagreb. Na saslušanju Potocki je priznao sve osim onog dijela njihovog razgovora o Sibiru. Ciliga je, dakako, sve odricao, ali u svojim sjećanjima⁶⁴ navodi da je nekoliko dana prije hapšenja bio u Moskvi gdje se susreo s predstavnicima Ruskog opozicionog centra i da je s njima raspravljao o prilikama u Rusiji i kako se treba boriti protiv nedostataka koje je uočio. Ali GPU je imao sve podatke o njegovim tajnim razgovorima i susretima. Na osnovi svega toga osuđen je na tri godine zatvora u Centralnoj političkoj kaznionici u Vrhnje-Uralску. O svojem tamnovanju pisao je kasnije u nekoliko navrata.⁶⁵ Odmah nakon izlaska iz logora i sovjetskih zatvora u SSSR-a u prosincu 1935. godine Ciliga je u listu francuskih ljevičara »La Verité« od 27. prosinca 1935. godine objavio: »Počinjem sa sudbinom grupe kojoj sam ja pripadao. U mjesecu svibnju 1930. u Moskvi i Lenjingradu, jedna grupa jugoslavenskih komunis-

⁶² Josip Broz Tito, n. dj. 97.

⁶³ Ivan Potocki rođen 1898. u Dugom Selu, radnik, postolar. Od 1920. član MK KPJ za grad Zagreb. Bio je kao sindikalni radnik član uprave podružnice kožaraca. U SSSR je došao na studij 1924. godine. Isključen 1927. godine »zbog desnooportunističke prakse« i greškama za vrijeme studija u Svjerdlovskom univerzitetu. Uhapšen 1937. Posmrtno rehabilitiran u srpnju 1961. (Arhiv CK SKJ, f. Jugosloveni u SSSR-P (16).

⁶⁴ A. Ciliga, Deset godina, 48—49.

⁶⁵ A. Ciliga je objavio u zagrebačkom časopisu »Nova Evropa« od 1936—1940. godina slijedeće članke:

Povratak iz Rusije, Na pragu stare Evrope, »NE«, br. 3, (26. marta) 1936; Na povratku iz Rusije, Nemoć češkog fašizma i njena pozadina, »NE«, br. 6 (26. januara) 1936; Moskva pokazuje svetu svoje lice, »NE«, br. 9 (26. septembra) 1936; Diskusija o Rusiji »NE«, br. 12, (26. novembra) 1936; Andre Žid na povratku iz Sovjetske Rusije, »NE«, br. 1, (26. januara) 1937; Odnos između Staljina i Crvene armije, jedno mišljenje, »NE«, br. 6 (26. maja) 1937; A. Ciliga odgovara na klevete (Polemika), »NE«, br. 3, (26. marta) 1938; I. Baljkas — Dr Ciliga, Polemika, »NE«, br. 5—6, (26. oktobra) 1938; A. Ciliga, Istarski motivi: Balotina Istra, »NE«, br. 9, (26. septembra) 1938; Kriza Francuske i cele Evrope, »NE«, br. 10, (26. oktobra) 1938; Politički pregled i Čehoslovačka, »NE«, br. 3 (26. marta) 1939; Današnja Rusija i Evropa, »NE«, br. 6—7, (maj-juni) 1939; Rusija petogodišnjih planova (Uzroci i rezultati »pjatiljetke«), »NE«, br. 11, (26. novembra) 1939; Rusija petogodišnjih planova, »NE«, br. 12, 1940; Deset godina u Sovjetskoj Rusiji. Zagreb, 1943.

ta, koja je bila u Rusiji u misiji KPJ, bila je uhapšena po GPU. Grupa je bila uhapšena zbog veze sa trokističkom opozicijom. Tri druga bila su poslana na tri godine u politički izolator Verhnje-Ural'sk: 1. Stanko Dragić (rusko ime J. V. Kovaljov) bivši član CK KPJ i rukovodilac jedne od najvažnijih organizacija u Zagrebu; 2. Mustafa Dedić⁶⁶ (rusko ime Viktor Solovjov) bivši sekretar Sindikalnog komiteta Hercegovine s centrom u Mostaru; 3. Autor ovih redova, bivši član P[olit] B[iroa] CK KPJ redaktor-urednik centralnog organa KPJ 'Borba' u Zagrebu i bivši predstavnik CK KPJ u inozemstvu dr A. Ciliga. Jedan drug, Štefan Haerberling⁶⁷ (rusko ime V. Suslov) bivši član Partijskog komiteta oblasti Vojvodina (bivša Južna Mađarska) u Novom Sadu, bio je deportiran na tri godine na Ural. Dvadesetorica naših prijatelja bilo je deportirano i stavljeno pod nadzor u raznim krajevima evropske Rusije.⁶⁸ Dva ruska druga, u vezi s nama (Viktor Zankov i Orest Glibovski) bila su također poslana u izolator u Vrhnje-Udinsk, 9. studenog 1930. godine...« O tome što je s njima bilo u logorima Ciliga nastavlja: »Ljeti 1935. moji drugovi i ja sudjelujemo u štrajku gladu koji je trajao 18 dana i kojim je štrajkalo više od 150 uhapšenika u političkom izolatoru Vrhnje-Udinska. Štrajk gladu bio je isprovociran pušćanim hicima na uhapšene u rezultatu kojih je Gabo Esejan, koji je mirno posmatrao s prozora, bio ranjen. Ovaj štrajk imao je također za cilj poboljšanje naših porcija hrane. Atmosfera terora i uvjeti gladi izazvali su ludilo kod dva zatvorenika (Vera Berger i Viktor Krajni). Na kraju trogodišnjeg zatvora 1933. moji drugovi i ja smo zahtijevali od sovjetskih vlasti da nas puste da se vratimo kući u inozemstvo. Mi smo u vezi s tim dugo postili (23 dana). Sovjetski organi ne samo da nas nisu pustili otići nego su povećali naš zatvor još za dvije godine bez suđenja i bez novih optužbi (sovjetski zakoni ovlašćuju GPU da produži automatski i bez suđenja rokove uhapšenih i deportaciju. Ovaj zakon podiže kosu na glavi, ali on je činjenica i na toj činjenici je bazirana sva povijest petogodišnje deportacije u Rusiji). Nakon ovog štrajka gladu izveli su nas iz izolatora i poslali u različita mjesta kao deportirane. Ja lično morao sam otići u Istočni Sibir u grad Jenisejsk, drug Dedić u Zapadni Sibir u selo Kolpačevo, okrug Narin, drug Dragić u Saratov na Volgi, drug Haerberlinga produžili su transportirati iz grada u grad do Urala. Drug Dragić je pokušao bježati, kako bi se vratio kući, ali je uhvaćen i uhapšen na granici rusko-poljskoj i ponovno zatočen u tajnim tamnicama Solovjetskih otoka, od toga ima više od godina dana kako ne stižu nikakve vijesti o njemu...«⁶⁹ Dalje opisuje koncentracione logore u kojima su bili

⁶⁶ Mustafa Dedić (Begić) rođen 1898. u Leševu (srez Visoko), radio u zagrebačkom tramvaju a kao takav u sindikatima. Godine 1923. bio je odgovorni urednik »Borbe« (za zatvor). Bio je član MK KPJ za grad Zagreb. Od 1925. član Pokrajinskog komiteta za Hrvatsku. Osuđen 1926. zbog »korisne malverzacije« u korist KPJ. Pušten iz zatvora 1929. nakon čega je emigrirao. Iste godine postao je student KUNMZ-a. Zbog sudjelovanja u Grupi 41 izključen iz SKP (b) i KUNMZ-a i kasnije uhapšen.

⁶⁷ Štefan Haerberling rođen 1903. u Palanki, Nijemac, šofer. Član KPJ od 1925. Na KUNMZ-u je bio od 1926. godine (Arhiv CK SKJ, f. Jugosloveni u SSSR-3 (2).

⁶⁸ »La Verité, Paris le 27. XII. 1935.

⁶⁹ Karlo Steiner zatvorenik zajedno s Dragićem piše o njemu: »Ne samo ja nego i ostali zatvorenici čelije, nas osam raznih nacionalnosti, govorili smo mu, da nema smisla da se bori protiv tigra praznim rukama, jer da će samo podleći. On bi se znao popeti na prozor kada bi vidio da se vodi jedna grupa zatvorenika u šetnju vikao bi: 'Ako netko bude izašao na slobodu recite svima, da sjedi jugoslavenski komunista Dragić toliko i toliko godina u zatvoru'. Znali smo da je

zatočnici: Oht-Pečorski, Marinski, Karagandinski (rudnici ugljena u Kazahstanu), Solovjetskije otoci. Kaže: »Ima mnogo koncentracionih logora u Rusiji u svim krajevima i različite su važnosti. Novi faraoni tamo 'odgajaju' stotine tisuća radnika i seljaka i desetine tisuća kriminalaca, primajući u zamjenu besplatan rad. Seljanke i kriminalke koje su tu nađene 'poslužuju' muškarce i stavljene su u situaciju prisilne prostitucije...«⁷⁰ Politički i kriminalni zatvorenici nisu bili razdijeljeni pa su politički bili izloženi teroru kriminalaca. Opisuje tzv. izolatore-samice u kojima su uglavnom boravili politički zatvorenici. Navodi primjere: spominje izolator u Vrhnje-Uralsku u kojem je bio zatvoren glavni dio zinovjevaca (Zinovjev, Kamenjev, Kuklin, Smilga i bivši sekretar Lenjina Medvjedev i dr.). U izolatoru u Suzdalju nalazio se Vojo Vujović — bivši sekretar Komunističke omladinske internacionale (KOI), a njegova se žena poljska revolucionarka Budzinskaja nalazila u Vrhnje Udinsku. U svojem članku navodi mnoga imena poznatih boljševika koje je susretao u mnogim logorima ili je znao o njima, o njihovom gladovanju, mučenju pa i umiranju. Osobito opisuje Lenjingradane koji su 1935. godine nakon lenjingradskog procesa, bili u logoru na sjeveru Sibira zajedno sa svojim ženama pa čak i djecom i roditeljima.

Svi ovi podaci bili su u Evropi i Jugoslaviji *prvi podaci* o staljinskim represijama Jugoslavena i drugih u sibirskim logorima. Tek pet godina kasnije o staljinskim čistkama, osobito o stradanju poznatih Jugoslaven-komunista, saznat ćemo više iz knjige Živojina Pavlovića.⁷¹

Početak 1936. godine Ciliga se obratio iz Pariza uredniku zagrebačkog časopisa »Nova Evropa« Milanu Čurčinu za suradnju.⁷² Od tog će se vremena pa sve do 1940. godine dopisivati s njim i u časopisu objavljivati opširne članke o stradanjima svojim i drugova, o staljinskim čistkama u SSSR-u. Svoju će mržnju prema tvorcu velikih čistki i njegovom teroru prenositi i na socijalistički sistem u Sovjetskom Savezu i na komunizam i boljševizam uopće.

Ciligine članke objavljene u francuskim novinama uskoro je prenijela jugoslavenska građanska štampa »Novosti« i drugi listovi. Njegove teške optužbe Staljina izazvale su čak u liberalnim krugovima oprez i sumnju te se je redakcija »Nove Evrope« ogradila od njih. U vezi s tim objavila je posebnu bilješku u kojoj je rečeno: »... u nemogućnosti da se obaveštimo neposredno na izvoru a pred protivorečnostima obaveštenja iz svetske štampe — moramo ostaviti potpunu odgovornost piscu za mišljenje i zaključke od kojih dolazi u ovom svom izlaganju.«⁷³

U pismu M. Čurčinu od 2. prosinca 1936. god. Ciliga se osvrće kritički na primjedbu redakcije pa kaže: »Ne radi se o tome da bi Uredništvo bilo solidarno sa svim što ja pišem o Rusiji, Francuskoj itd. To i ne može biti. I ja mislim da listu može samo koristiti kad on donosi ozbiljne članke raz-

---

strijeljan na Sekirnoj gori...« (AIHRPH, f. MG-52 (III-3). Međutim, o Dragiću postoje i drugi podaci. U nedavno dobivenom spisku stradalih iz Arhiva CK SKJ Dragić figurira među preživjelima.

⁷⁰ »La Verité«, Paris le 27. XII. 1935.

⁷¹ Živojin Pavlović, Sovjetski termidor, Beograd, 1940.

⁷² Vidi: Ivan Očak — Petar Strčić, Pisma Ante Cilige glavnom uredniku »Nove Evrope« Milanu Čurčinu (1936—1940), »Radovi«, vol. 20, Zagreb. 1988. (Dalje: Pisma Ante Cilige...).

⁷³ »Nova Evropa«, br. 9, (26. septembra) 1936. str. 288.

ličitih tendencija (u općim granicama napredlog društvenog krila). No ja nemogu ćutke primiti da Uredništvo kvalifikuje moje posmatranje Rusije kao skroz neobjektivno, jednostrano 'sve crno'. Još manje ja mogu ćutke preći preko tog objašnjenja koje ono daje mojoj kritičnosti prema Rusiji, a najmanje preko po smislu, u danom kontekstu, vrlo nejasnom opominjanju da sam ja otputovao iz Rusije 'pomoću talijanskog pasoša'. Od pitanja objektivnosti istine (koja uvijek može biti sporna) tu se već prelazi k pitanju političke i lične časti (koja mora biti uvijek besporna)...⁷⁴ On predlaže da »Nova Evropa« objavi njegov članak o Rusiji i Jugoslaviji u kojemu će biti rečena »... puna istina, no bez svakog zaoštavanja. Naprotiv s težnjom k lojalnom izjašnjavanju...«. Smatra dalje, i to ističe, da se iz njegovih članaka vidi da je on »za priznavanje i suradnju« s Rusijom. No tvrdi: »1) da su mogućnosti suradnje za napredne dem[okratske] elemente, ograničene; 2) da dem[okratskim] elementima u Evropi grozi opasnost da ih Rusija iskoristi kao kusur pri svom sporazumijavanju sa evrop[skom] reakcijom (uključivo i Njemačkom). I to ja ne govorim iz vazduha; 3) da se takovu opasnost može izbjezati samo po osnovu sačuvanja *kritičnosti i nezavisnosti* k ruskoj vladi u slučaju suradnje sa njom...«.⁷⁵ Istovremeno, kaže, on je protiv iluzija i lakovjernosti starih panslavista k Carskoj Rusiji.

Jedno od važnih, za Ciligu i osporavanih pitanja zbog kojih je kasnije često napadan, bilo je kako je i na koji način izišao iz Sovjetskog Saveza. O tome je kasnije posebno pisao.⁷⁶ Prema njegovu kazivanju, on je sa svojim drugovima u proljeće 1933. godine, kad se približavao rok završetka kazne, uputio molbu u državnu političku policiju (GPU) u kojoj je tražio da im se dozvoli povratak u domovinu. Ako im se ne dozvoli povratak, stupit će u borbu za svoja prava. Obećano im je da će ih poslati u Moskvu, ali umjesto Moskve odveli su ih u drugi zatvor — njega u Čeljabinsk, a Dedića i Dragića u sjevernu Rusiju. Tako je od jeseni 1933. do jeseni 1935. proveo u konfinaciji. Kaže da se nakon bolesti ljeti 1934. god., kad ga nisu htjeli liječiti, brzojavno obratio talijanskom poslanstvu u Moskvu da mu kao talijanskom državljaninu izdaju putnicu. Nakon nekoliko mjeseci dobio je putnicu, ali GPU ga nije htio pustiti nego mu je ubrzo oduzeo putnicu i za kaznu poslao u Krasnojarsk. Kad je kazna dvogodišnje konfinacije u svibnju istakla, GPU je donio odluku da ga još na tri godine konfinira u Sibir. Odlučio je opet da protestira. U međuvremenu je saznao da je 5. studenog 1934. godine izišao dekret sovjetske vlasti na osnovi kojega se GPU daje pravo ograničenja kazne za inozemne građane, koji su priznati za sovjetsku državu kao nepoćudni ili opasni. Takvi se građani na osnovi toga zakona izgone iz SSSR-a.

Taj dekret donesen je na zahtjev zemalja čiji su stručnjaci, inženjeri ili specijalisti radnici bili zaposleni u SSSR-u. Nakon mnogobrojnih brzojavnih urgiranja dobio je izgon iz SSSR-a 3. prosinca 1935. godine te je pod pratnjom GPU doveden na sovjetsko-poljsku granicu gdje mu je bila uručena putnica. Tome dodaje: »Rusija velikih djela i velikih grozota, Rusija Dostojevskog i Staljina, ostala je iza mene«.⁷⁷

U lipnju 1936. Ciliga opširno piše u »Novoj Evropi« o tzv. moskovskom procesu u kojem je osuđeno i strijeljano 16 najviših sovjetskih rukovodi-

⁷⁴ Pisma Ante Cilige, 235.

⁷⁵ Isto (potcrtano u originalu).

⁷⁶ Isto, 236.

⁷⁷ A. Ciliga, Deset godina, 66.

laca: predsjednik Kominterne G. Zinovjev, predsjednik Biroa SKP(b) L. Kamenjev, predsjednici moskovskog i lenjingradskih sovjeta, dok je predsjednik Sovjetskih sindikata Tomski izvršio samoubojstvo, a niz najeminentnijih vođa boljševičke partije bilo je pod istragom. O moskovskim procesima Ciliga je kasnije pisao: »Sudilo se, u dva procesa, najprije bivšim članovima lijeve opozicije, trockističko-zinovjevske, koji su već svi davno prije bili dali Staljinu izjave kapitulacije... Zašto se izvodilo na sud ove političke lješine? Bez sumnje, da se ovim zaobilaznim putem udari neke ljude, koji još nisu bili politički mrtvi«. '...' Zatim su bili uhićeni vođe desne opozicije — Buharin i Rykov. Ali do njihovog procesa nije došlo... Tada je došlo do procesa protivu vođa crvene vojske. Tuhačevski je samo, kako se čini preteča ili pseudonim za sutrašnje optuženike: maršala Bljuhera, Vorošilova ili nekoga drugog. Smaknuće iz lijeve opozicije, kao i smaknuće Jagode, šefa GPU-a može se promatrati kao likvidacija prošlosti, kao odstranjenje sablasti jučerašnjeg dana. Ali nije takav slučaj kad je riječ o Buharinu i Rykovu, a još manje kad se radi o vodećim generalima. Tu se radi o borbi među živima. O konkurentskoj borbi među stvarnim gospodarima zemlje.

Kako po svojim zahtjevima tako i po svom ljudskom sastavu i osobito po svom praktičnom značenju, ove su dvije oporbe imale sasvim različito praktično značenje i društvenu snagu iza sebe.

Lieva oporba, Trockistički-Zinovjevska, vidjela je u staljinskom taktiziranju, novom ustavu, stupanju u Ligu naroda, i tome slično, napuštanje i izdaju komunizma. To su bili, kako rekoso, ljudi jučerašnjeg dana i za njihovim izčeznućem u Rusiji nije tako reći nitko žalio.

Desna oporba, Buharin-Rykov-Tomski-Tuhačevski, nezadovoljni, još prije protuseljačkom politikom Staljina u doba Pjatiljetke, težili su sada (bilo bi za njihove kolebljive težnje suviše mnogo kazati 'težili su') za stvarnim a ne za fiktivnim, kako je to činio Staljin, ustupcima nekomunističkim slojevima i još k tomu za pokušajem stvarnog nacionalnog jedinstva na temelju ograničenja sovjetske politike na samo svoje sovjetsko-ruske zadaće i pitanja.

Ova oporba, uza svu svoju subjektivnu kolebljivost bila je Staljinu itekako opasna zbog velikog odjeka na koji je nailazila u cijeloj zemlji...«. Zaključuje: »Staljinu je uspjelo u moskovskim procesima tako izmiješati karte da je za vanjski svijet ostala sakrivena ili barem nejasna ova temeljna razlika između dviju različitih opozicija, koje su bile izvedene na ove procese, kao i to, da je ovdje glavni udarac bio namijenjen desnoj skupini Buharin—Tuhačevski. Umjesto toga Staljin se predstavio svijetu kao likvidator 'opasnih' trockističkih blokova u ime čisto ruske politike.

Sasvim je već ostala nezapažena druga strana moskovskog procesa, a ta je, da je Staljin tim procesima doviknuo nezadovoljnoj nekomunističkoj inteligenciji: 'Ako budete tražili veće ustupke nego što sam ja odredio, gledajte što vas čeka!'⁷⁸

U članku »Moskva pokazuje svetu novo lice«⁷⁹ Ciliga optužuje sovjetskog javnog tužioca Višinskoga koji je izjavio da su zločini optuženih dokazani, iako po Ciliginom mišljenju ni jedan dokaz osim tobožnjeg priznanja nisu navodili. On nakon detaljne analize zaključuje: »Proces i strijeljanje šesnajstorice treba da uvjeri buržoaziju da je Staljin raskrstio sa priprema-

⁷⁸ Isto, 69—71.

⁷⁹ »Nova Evropa«, br. 9, (26. septembra) 1936.

njem svjetske revolucije i s Trockim. Da bi zadobio fašiste, da bi stekao i učvrstio povjerenje buržoasko desnice, Staljin im baca pod noge glave svojih bivših drugova, stare boljševičke garde... Jedno je dakle sigurno: današnja Sovjetska Rusija pod Staljinom ide sve smjelije k sporazumu sa buržoaskom desnicom i sa fašizmom...«

Ovo je bilo zaista historijsko predviđanje!

U nastavku Ciliga kaže: »Ljudi čije su glave neki dan pale ili koji su osuđeni van zemlje, uči će u historiju, baš kao i Staljin, koji je doprinio svoj dio veličini novije Rusije. Nad morem suza i potocima krvi radnog naroda, Staljin je industrijalizacijom i kolektivizacijom opojasio čeličnim obručem novu Rusiju. Ali, izvršivši svoje djelo, boljševizam i boljševici postaju suvišni, postaju historijski balast; za novu etapu razvitka, za nove zadatke potrebni su čovječanskom progresu, narodnim masama u Rusiji, baš kao i drugdje, nove zastave, novi ljudi, nove ideje. Budućnost nosi — ne državni kapitalizam već socijalizam, ne birokratsku diktaturu već samo uprave, ne državne tiranije već slobodnu saradnju svih pozitivnih snaga. Moskovski proces pokazuje u koliko je već stepenu boljševizam, iscrpao svoju progresivnu historijsku ulogu. Taj je proces najveće kompromitovanje boljševičke zastave, i svih istrošenih vođa boljševizma — i Zinovjeva, unižavajućeg se u odvratnim i tužnim samooptužbama, i Staljina, koji je organizovao sav taj satanski proces, pa i mrtvog Lenjina, kojega evo izdaju i sramote njegovi živi nasljednici, i još živog Trockog, koji tvrdi da je Rusija i danas još 'radnička država' i da tamo 'usprkos Staljinu' cvate socijalizam!... Njihovo je mjesto u panteonu istorije, a ne više u stvaralačkom laboratoriju novoga čovječanstva...«

Vrijedi citirati i završetak njegova proročanskog rada: »Sve što postoji, vrijedi da iščezne — govorio je stari Hegel. Tako je i sa ruskim boljševizmom. Ali, ono što postoji ne iščezava nikad sasvim i bez traga; ono ulazi, kao sastavni dio, u novo što se stvara. Tako će i element, zrno progresiva, što ostaje kao nasljeđe vječnosti od boljševizma i njegovih ideologa i vođa, biti sačuvano i plodno usađeno u novim pokretima, u novim programima i ljudima, i novim zastavama. A evropski demokrati i socijalisti, koji smatraju sebe strašnim revolucionercima, hvatajući se za sadašnju Sovjetsku vladu, hvataju se u istinu za trulu granu. Sadašnja Rusija — to je Rusija birokratske reakcije; novo lice, koje ta Rusija sad pokazuje svijetu — to je lice fašizirajućeg bonapartizma. Moskovski proces neka nauči te demokrate i socijaliste da budu obazrivi i kritični prema sadašnjoj Moskovskoj vladi u slučaju političke suradnje s njom. Ljudi uistinu progresivni u Evropi treba da svoje nade i težnje vezuju ne za reakcionarnu birokratsku Moskovsku vladu, već za narodne mase Rusije, koje su danas podvrgnute ugnjetavanju i eksploatiranju, ali koje polako prikupljaju sile za borbu protiv nasilja i oligarhije.«⁸⁰

Ciliga ovdje ne osuđuje samo Staljina i sovjetsku birokraciju nego prognozira budući razvitak socijalističkih ideja, što je i za danas posebno aktuelno!

Ciligino pisanje o moskovskom procesu izazvalo je reagiranje. Pojavio se članak beogradskog suca M. Vulićevića u istom časopisu na koji je odmah odgovorio Ciliga. Ne slaže se s njim da je Staljin likvidirao u Rusiji

⁸⁰ Isto.

vlast komunističke partije i ustanovio vladu Sovjeta. Ciliga smatra da je već od 1919. i definitivno početkom 1921. likvidirana vlast sovjeta u Rusiji i uspostavljena vlast diktature partije. Upravo to je karakteristična strana novoga Staljinovog projekta konstitucije, koji u paragrafu 143. uspostavlja otvoreno i sankcionira diktaturu partije, po obrascu fašističkih konstitucija, kao totalitarni režim jedne partije.

Ciliga se zalagao i za pomoć »jugoslavenskim zarobljenicima« kako je nazvao zatočene Jugoslavena u staljinskim čistkama. U pismu M. Čurčinu iz Pariza od 2. ožujka 1936. on moli da se »Nova Evropa« angažira i uključi u borbu za spas Voje Vujovića, bivšeg sekretara KOI, koji je zatvoren u Suzdaljskoj političkoj kaznionici na osam godina, kao i Stanka Dragića, Mustafu Dedića i Štefana Haerberlinga. Moli i predlaže da se 10—20 predstavnika jugoslavenske javnosti obrate Sovjetskoj vladi da se našim zatvorenicima dadu pasoši i da se jugoslavenska javnost upozna s punom istinom o SSSR-u. Predlaže, također, da se »Nova Evropa« angažira u širenju apela francuskih javnih radnika protiv staljinističkog režima u Sovjetskom Savezu.

Ciliga smatra da bi u tom pitanju »Nova Evropa« mogla odigrati krupnu ulogu i uzeti na sebe inicijativu. Pisao je: »Nova Evropa« koja pored ostalog imade u svom aktivu i akciju za Đuru Keroševića ruska vlada ne bi mogla odgovoriti samo sa tipičnom za tu vladu grdnjom. Danas se još radi o *informiranju* javnosti, no *sutra* će doći na red i pitanje *Izjave*. Kako vidite ja računam na pomoć javnosti, a ne vlade. No to ne znači i ne isključuje da se djeluje i kod vlade i za javnu stvar — da se izdadu tim Jugoslavenima jugoslavenski pasoši/poslati bi se trebali preko Internac[ionalnog] Crvenog krsta u koliko Jugosl[avija] nema direktnih diplomatskih veza s Rusijom. No pitanje pasoša postat će aktualno tek posle informisanja i istupanja javnosti. Jedan iz mojih članaka o Rusiji ja bih mogao posvetiti njenim tamnicama, konc[entracionim] taborima i internacijama i tu opširnije izneti i stvar naših ljudi koji još tamo čame...«.⁸¹ Do šire akcije, međutim, nije došlo iako je buržoaska štampa bila vrlo aktivna u napadanju SSSR-a. U prilog toj akciji bio je apel najpoznatijih francuskih intelektualaca »Apel aux homes«⁸² protiv staljinskog terora. Taj apel Ciliga je poslao uredniku »Nove Evrope«, ali ga on nije objavio.

I kasnije se Ciliga vraća tom pitanju. Tako u pismu od 24. lipnja 1936. godine šalje uredniku Čurčinu otvoreno pismo Viktora Serža Kibalčića (potomka naših iseljenika narodovoljaca koji je bio umiješan u atentat na ruskog cara Aleksandra III) znamenitom francuskom piscu Anreé Gideu. U vezi s tim Ciliga predlaže i kaže da bi objavljivanje tog pisma bila »prva praktična pomoć vašeg časopisa za izlaz i naših Jugoslavena iz Rusije — u Vašem uvodu Vi biste mogli opet napomenuti te četiri i ostale Jugoslavena, spomenuti i mene i postaviti pitanje do kada Ruska vlada misli ipak taj bezobrazluk da produžava. Pismo Serža francuskog pisca drugom viđenom fran[cuskom] piscu vrlo je zgodan povod...«.⁸³ Ali na takav »liberalizam« da objavi taj dokument Čurčin se nije odlučio.

Ciligini članci, njegova tumačenja pojedinih pojava u Sovjetskom Savezu naišli su na suprotstavlanje ne samo u zemlji nego i među emigran-

⁸¹ Pisma Ante Cilige, 234. (Pisma od 10. XI. 1936). Potcrtano u originalu.

⁸² Isto, 232—233.

⁸³ Isto, 228.

tima. Bivši Ciligin drug Ivo Baljkas koji ga je zamijenio na dužnosti urednika »Borbe«, objavio je u književnom listu »Kultura« polemički članak pod nazivom »Bilješka povodom jedne publicističke polemike kod nas«. ⁸⁴ Autor kritizira »Novu Evropu« što je dala prostor Ciligi za vođenje »kampanje« protiv Sovjetskog Saveza. I. Baljkas je ustvrdio da sve članke Ciliga piše »po stranoj narudžbi, eskontirajući političku mjenicu na kojoj se kao žirant nalazi talijanski fašizam«. Ovu tvrdnju Baljkas potkrepljuje navodnom Ciliginom izjavom prilikom susreta u Parizu da za svoje oslobođenje iz SSSR-a duguje fašističkoj Italiji, da je za njega intervenirao talijanski ambasador u Moskvi. Baljkas smatra da intervencija talijanskog fašista za jednog onako »prominentnog komunistu kakvim se smatralo Ciligu nije normalno«. Dalje on kaže da je prilikom razgovora odvrćao Ciligu da piše pogrdno o SSSR-u. Redakcija »Nove Evrope« je pokušala izmiriti protivnike, jer je smatrala da se radi o osobnom sukobu dvojice nekadašnjih drugova. ⁸⁵ U polemičkom odgovoru Ciliga kaže da ga je Baljkas nagovarao da ne piše protiv SSSR-a, jer da to »u sadašnjim prilikama koristi samo reakciji«. Na što mu Ciliga odgovara da je »zlo u Rusiji tako duboko uhvatilo korijenje, da čutati o njemu znači samo uveličavati njegov negativni efekat. Reakcija pomaže Staljinu, koji vrši užasna djela, a ne oni koji se u ime napretka i slobode protiv tih užasa bore. Tvoje su mi iluzije razumljive, — i ja sam ih imao dok nisam došao u Rusiju i proveo tamo skoro deset godina...«. ⁸⁶ Ciliga dodaje da je moskovska »Pravda« donijela u srpnju 1937. godine seriju članaka pod naslovom »Špijunska Internacionala« ⁸⁷ u kojoj se svi bivši komunisti ili socijalisti, koji su kritizirali Staljinov režim, nazivaju trockistima i špijunima. I Ciliga je bio uvršten u taj spisak. U vezi s tim komentira: »Iako uopće nisam trockist (ja sam se politički i organizaciono razišao sa Trockim još 1932, dakle na četiri godine prije početka moskovskog procesa, i od tada ne pripadam nikakvoj političkoj stranci ili grupi, ostajući na općedemokratskom krilu društva)«. I još dodaje da su ga proglasili »vođom trockista u Jugoslaviji«, zatim za »špijuna talijanskih fašista« i napokon »agentom jugoslavenske policije«. ⁸⁸

Ciliga smatra da su napadi nekih njegovih drugova zapravo denuncijacije. Tako su po njegovu mišljenju ti isti upozorili policiju da je on navodno sa sinom Trockog Sedovim dolazio u Jugoslaviju. Na osnovi takve denuncijacije kaže da je bio u Beogradu uhapšen, zatvoren i zatim protjeran. Kad se vratio u Pariz, tvrdio je da ga je denuncirala komunistička štampa, koja je pisala da je »opasan za Jugoslaviju revolucionar« došao u Jugoslaviju sa sinom Trockog kao agitator.

Kao argument svoga neopasnog identiteta Ciliga je iskoristio susret i intervju koji je u novinama objavio njegov stari drug pjesnik Mate Balota. S njime se susreo u Istri i razgovarao, o čemu je M. Balota pisao pod naslovom »Istra se mijenja«. Citira taj razgovor: »Eto, to je onaj isti Tone Proštinar, japleničarski« sin, koji je bio odličan đak mostarske, pazinske i brnjenske gimnazije i Sibirije, koji zna kako izgledaju zatvori u Italiji, Jugoslaviji i Sibiriji, vođ pobune i skitalica po evro-azijskom kopnu od pa-

⁸⁴ »Kultura«, br. 1, 1. IX 1937.

⁸⁵ »Nova Evropa«, br. 3, (26. marta) 1938.

⁸⁶ Isto, 116—116.

⁸⁷ »Pravda«, Moskva, 21. VII. 1937.

⁸⁸ »Nova Evropa«, br. 3, (26. marta) 1938.

riške Seine do Jenisejske rijeke... »U to vrijeme ga je Balota smatrao dobrim prijateljem i drugom«... uvijek jednako samodopadan i superioran... Istranin sa kamena, koji je vječito tražio polugu kojom bi dignuo i pokrenuo globus i sada sjedi tu sa mnom za stolom, još uvijek sa velikim nadama i ambicijama i jede punim ustima za dva domaće makarune...«Svravnjuje ga s istarskim srednjovjekovnim buntovnikom Matijom Vlašićem Ilirikom, pa nastavlja: »Ovaj Tone Prostinar krhak uza svu svoju glomaznost je htio da se bori kao neki Herkul, protiv svjetskog kapitalizma i protiv Staljina, u isto vrijeme, pa se jedva izvukao iz Sibirije, i sad je u priličnoj nedoumici što da radi sa sobom, ali kao onaj, koji je iskusio najgore, mirno sve podnosi, nada se, ima opet velike planove, jede sistematski i s apetitom (češka škola) i smije se...«.⁸⁹

M. Balota (Mijo Mirković) nije bio u to vrijeme član KPJ i sigurno nije bio upućen u teške odnose Cilige i KPJ. Njihovi odnosi će se kasnije pokvariti, naročito poslije objavljivanja Ciligine kritike Balotine Zbirke pjesama pod poetskim naslovom »Dragi kamen«, u kojoj je Ciliga od pjesnika Balote zahtjeva da se buni, poziva u borbu, a ne da se miri sa postojećom stvarnošću.^{89a} Nije, međutim, isključeno da su sad i neki drugi, možda ideološki razlozi njihovog razilaženja bili po srijedi.

Obračun Komunističke partije Jugoslavije s Ciligom

Prva službena partijska ocjena Cilige, kao trockiste, neprijatelja Partije, SSSR-a, Staljina i Kominterne dana je na IV konferenciji Komunističke partije Jugoslavije u prosincu 1934. godine. U djelu odluke konferencije u kojem je riječ o »grupaštvu i frakcionaštvu kao pomoći klasnom neprijatelju«.⁹⁰ To je bilo vrijeme kad je novo partijsko rukovodstvo na čelu s Josipom Čižinskim Gorkićem poduzimalo energične korake na organizacijskom učvršćivanju i konsolidaciji KPJ u zemlji i emigraciji. To je bilo u vrijeme dok je Ciliga još čamio u sibirskim tamnicama i logorima. Do odlučne kritike i energične borbe protiv Cilige došlo je nakon Ciligina javnog nastupa u štampi i objavljivanja serije članaka o staljinskim čistkama. Prvi takav obračun uslijedio je u organu CK KPJ listu »Proleter«, br. 2—3, za svibanj—lipanj 1936. godine. U redakcijskom članku pod naslovom »Naš odgovor Anti Ciligi« čitamo, da je Ciliga »... pljunuo na svoju prošlost i prešao u tabor zakletih neprijatelja radničke klase. Svezavši se s trockistima u Rusiji. Dr Ciliga je učestvovao u njihovim zločinima protiv sovjetske vlade, dok ga nije stigla zaslužena kazna i napokon putnica k njegovom protektoru Musoliniju...«. Zatim se u članku daje ocjena trockizmu kojem pripada i Ciliga i o njemu kaže »Tročkisti su učestvovali u svim pokušajima neprijatelja sovjetske vlasti, da tu vlast sruše da joj prave neprilike i smetnje, od kvarenja mašina, spaljivanje žita, uništavanja i trovanja marve, do atentata na predstavnike sovjetske vlasti i ubistva jednoga od vođa boljševičke stranke, organizatora i borca za sovjetsku vlast, druga Kirova.

Trockizam je postao agentura međunarodne kontrarevolucije, on je jedan okorjeli i zlobni neprijatelj radničke klase.

⁸⁹ Cit. po Strčić, Prilog odnosa Josipa Broza Tita, 65; »Istra«, br. 43 29, oktobar 1937; »Nova Evropa«, br. 3 (26. marta) 1938, 119 89a) »Nova Evropa«, br. 9, 1938 (26. septembra 1938).

^{89a} »Nova Evropa«, br. 9, (26. Septembar) 1938.

⁹⁰ Istorijski arhiv Komunističke partije Jugoslavije, Tom II, Beograd, 1949, 236.

Trockisti kleveću SSSR, kleveću revolucionarni radnički pokret i njegove najbolje i najpožrtvovanije vođe. Oni liferuju fašizmu 'teorijski i stručnjački' materijal protiv radničke klase i njezinih revolucionarnih organizacija.

Oni kuju i daju argumente svjetskoj buržoaziji protiv svjetskog revolucionarnog pokreta.

Oni dezorganiziraju radnički pokret u svim zemljama, smetaju njegovo ujedinjenje i sve rade da ga još više pocijepaju, obesnaže i obezglave.

Oni sve preduzimlju da radnike obmanu sa lijevim frazama i da ih prevedu u tabor kontrarevolucije.

Oni su u mnogim zemljama pravi agenti policije, koji kao provokatori i špijuni služe klasnom neprijatelju. . .«

Nakon tako temeljite karakteristike trockizma, a koja se, dakako, odnosi u potpunosti na Ciligu, članak zaključuju:

»Nije dakle nikakvo čudo da Dr Ciliga služeći fašizmu u prvom redu kleveće i napada SSSR. Interesantno je da se Dr Ciliga javlja baš u momentu kada se vojno-fašistička vlada nalazi u teškom položaju pred zajedničkim naletom sa strane širokih narodnih masa, kada se stvara front narodne slobode. . .«

Nakon tih teških optužbi redakcija uzima u zaštitu SSSR i pita se: »Kada je narodu zlo u SSSR-u, zašto vlada brani narodu da izabere i pošalje svoje izaslanike u SSSR, da vide kako je tamo?! Zato jer se boji istine, jer istina je da u SSSR-u vlada puna sloboda proširuje se sovjetska demokracija, vlada puna ravnopravnost i procvat svih naroda, nema ugnjetavanja, ni pljačkanja čovjeka po čovjeku-zemlja *gigantskim korakom* napreduje gospodarski i kulturno. Svakim danom biva sve bolje, dok u Jugoslaviji vlada bespravlje, kriza, besposlica, osiromašenje, kako gospodarski tako i kulturno. Nemoćna zloba trockista ne može ništa izmijeniti u ovim činjenicama. . .«⁹¹

U vezi sa spomenutim moskovskim procesom CK KPJ obratio se (vjerojatno po direktivi Kominterne) svom članstvu pismom-direktivom 3. rujna 1936. godine u kojem je, između ostaloga, rečeno da se pitanje »zločinačkog rada trockističko-zinovjevskih bandita« tiče ne samo Sovjetskog Saveza nego »radnih i ugnjetenih masa zemalja Jugoslavije. Atentati koje su trockističko-zinovjevski banditi pripremali na druga Staljina i ostale vođe VKP (b) jesu sastavni dio plana međunarodnog fašizma: izazivanja novog svjetskog rata i uništenje Sovjetskog Saveza, koji vodi najodlučniju borbu za svjetsku slogu među narodima. Dužnost je naša da o zločinačkom radu trockističko-zinovjevskih bandita obavijestimo što šire mase i da taj zločinački rad što odlučnije osudimo. Naša partija ima još naročitog razloga da izrekne najodlučniju osudu nad tim zločincima, zbog toga što se u njihovim redovima nalaze dva perfidna tipa koji su nekada bili članovi naše partije Vojo Vujović⁹² i Ciliga. Podlačina Voja Vujović u toku niza godina lagao je partiju da je prekinuo svoje veze sa trockističko-zinovjevskim banditima sa kojima je u zajednici ranije vodio podlu borbu protiv druga Staljina i rukovodstvo VKP (b). Istraga u vezi sa ubistvom druga Kirova dokazala je da je dvoličnik Voja Vujović, dajući izjave lojalnosti prema partiji i drugu Staljinu,

⁹¹ »Proleter«, br. 2—3, maj-jun 1936.

⁹² O njemu vidi detaljnije: Branislav Gligorijević, *Između revolucije i dogme; Vojo (Vojislav) Vujović u Kominterni*, Zagreb, 1983.

održavao natješnje veze sa kontrarevolucionarnim trockističko-zinovjevskim centrom, sa ubicama Kirova i organizatorima atentata na druga Staljina.

Fašistički bandit Dr Ante Ciliga, koji je radi kontrarevolucionarnog rada bio nekoliko godina osuđen na progonstvo, uz pomoć Musolinijevog poslanstva u Moskvi doputovao je nedavno iz Sovjetskog Saveza i pokušava da posije svoje podlo, kontrarevolucionarno sjeme u Jugoslaviji i u redovima emigracije.

Nikakve poštede trockističko-zinovjevskom podlacu Voji Vujoviću! Onemogućiti dodir sa radničkim i oslobodilačkim pokretom fašističkom banditu Ciligi...⁹³

Centralni komitet KPJ obvezivao je sve organizacije da to pismo-direktivu članstvo partije obavezno prihvati. U vezi s tim u njemu piše: To treba da bude naša parola u vezi sa pretresanjem pitanja rada trockističko-zinovjevskih zlikovaca... Naša je dužnost da pred masama raskrivamo te saveznike fašističkog atentatora...⁹⁴

Nakon toga početkom 1937. godine istupio je vrlo kritički protiv Cilige generalni sekretar CK KPJ Josip Čižinsky Gorkić u članku: »O boljševičkoj nepomirljivost«⁹⁵. U članku se najprije detaljno govori o držanju osuđenih u procesu a zatim o Ciligi. Autor smatra da su Kamenjev, Zinovjev i Rykov bili »odlučni protivnici protiv proleterске revolucije... svi ti ljudi nisu spadali u staru boljševičku gardu...« Gorkić odgovara onima (a takvih je znači bilo) da su strijeljani boljševici priznali svoje navodne grijehе pod mučenjem. On kaže da se takvom objašnjenju malo može vjerovati, jer se nigdje ni jedan optuženi nije na procesu koristio prisustvom inozemnih novinara i diplomata i nije učinio ni najmanju aluziju na mučenje ili loš režim u toku istrage. Razlog takvom držanju je u težini jakih dokaza i osjećaju »bankrotstva svoje trockističke linije sili optužene i na priznanja svojih zlodjela...« Odgovara i onima koji ne vjeruju da su optuženi radili zajedno s Gestapom i sa inostranim špijunima«. U tom smislu navodi nekoliko primjera, a najglavniji mu je primjer Cilige. On piše: »... dokaze veza između trockista i fašizma ne treba tražiti daleko. Pogledajmo oko sebe i ispitajmo slučaj jugoslavenškog trockiste Cilige, pa će se svak odmah uvjeriti o vezi između trockizma i fašizma. Ciliga je izašao iz SSSR tek poslije toga što je otišao u talijansko poslanstvo u Moskvi, njima ponudio svoje usluge i od njih dobio — iako je dva puta bio izgnan iz Italije — talijansku putnicu, sa kojom se sada šetka po Evropi. Ciliga danas saraduje u režimskim 'Novostima'. Zar bi 'Novosti' pružili Ciligi gostoprimstvo kad između trockista i fašista ne bi postojala tjesna veza i saradnja...⁹⁶

Naravno u obračunu s renegatom nije se pazilo previše na logiku, na činjenice. One su se objašnjavale onako kako je trenutku odgovaralo.

U drugom svom napadu na Ciligu Gorkić se potpisao kao Milan Nikolić, a govorio je na temu »Prodiranja hitlerizma u Jugoslaviju«, a objavio ga je u lipanjskom broju »Klasne borbe«⁹⁷ i ocjenjuje Ciligu kao »agenta Gesta-

⁹³ Arhiv CK SKJ, f. K I-1936 314.

⁹⁴ Isto.

⁹⁵ M. Gorkić, O boljševičkoj nepomirljivosti, »Proleter«, br. 2, februar 1937. Reprint str 497.

⁹⁶ Isto.

⁹⁷ Milan Nikolić [M. Gorkić], Prodiranje hitlerizma u Jugoslaviju. »Klasna borba«, br. 1—2, jun 1937. Reprint izdanje, str. 1333.

poa« koji se baca »blatom na Sovjetsku Uniju«. U članku se naglašava da Ciliga svoje članke objavljuje u »Antikomunističkoj biblioteci« koja se najvećim dijelom rastura besplatno.

U lipanjskom broju »Proleter« za 1937. god. K. H. (Kamilo Horvatin, član CK, u članku »Van s trockistima iz radničkih i narodnih redova«⁹⁸ navodi novu definiciju trockizma, koju je zapravo pripremio Centralni komitet KPSS: »Savremeni trockizam nije politička struja u radničkoj klasi, nego besprincipijelna i bezidejna banda zločinaca, diverzantata, uhoda, špijuna, ubojica, banda zakletih neprijatelja radničke klase, koji rade kao najamnici špijunskih organizacijskih organa inostranih država... Razumljivo je da tu gospodu treba razbijati i neposredno trijebiti kao neprijatelja radničke klase, kao izdajice naše domovine«.

Kao primjer jugoslavenskih trockista navodi se Ciliga i Milivoj Magdić. Zatim se izlaže Ciligina biografija te kaže da je on Istranin koji je tobože sudjelovao u jednoj pobuni istarskih seljaka protiv talijanskih okupatora. I u tom duhu, u duhu omalovažavanja i prešućivanja, izlaže se Ciligin životni odnosno revolucionarni put. Što se tiče njegova hapšenja, tvrdi se da je on bio povezan sa »sumljivim avanturističkim polukriminalnim tipom« kao što je Dragić. I nastavlja o Ciligi: »Već kao potpuni trockist, on na partijskoj školi 1929. god. stvara blok s 'ljevičarima' i vodi s njima borbu protiv KPJ, Kominterne i boljševičke partije. Osobito žučnu borbu Ciliga vodi protiv druga Gorkića. Demaskiran i izbačen iz partije on u Sovjetskom Savezu, zajedno s Dragićem nastavlja podzemni kontrarevolucionarni rad. Za taj svoj antisovjetski rad biva hapšen. Poslije puštanja na slobodu Ciliga se povezuje s talijanskim poslanstvom i od talijanske vlade — koja ga je 1925. tobože izgnala iz Italije, ne priznajući mu talijansko državljanstvo — dobiva pasoš kojim odlazi iz SSSR i živi u Pragu, Parizu, gdje piše gnjusne klevete protiv Sovjetskog Saveza. Danas je on jedan od prvih doglavnika Trockoga...« Zatim postavlja pitanje i čudi se: »Kako se taj nesumnjivi agent talijanskog fašizma mogao zavući u partiju i dapače dogurati do odgovornih položaja. Samo uslijed političke bezbrižnosti, gubljenja budnosti i frakcijske zaslijepljenosti, nas komunista...«. U članku se dodiruje i pitanje Ciligine suradnje u »Novoj Evropi«. Autor upozorava uredništvo časopisa da Partiji »nije svejedno da li 'Nova Evropa' otvara svoje stupce talijanskom fašističkom agentu Ciligi za njegovu klevetu Sovjetskog Saveza, protiv Komunističke partije Jugoslavije i protiv Komunističke internacionale i za njegovo razbijanje sloge svih naprednih i demokratskih elemenata u borbi za slobodu i mir...« Na kraju članka naglašava se i zapravo poziva da svi napredni elementi koji hoće da vode iskrenu borbu protiv fašizma treba da se bore protiv njegovih agenata-trockista. Kaže da to treba da shvate i socijal-demokrati, i radnici, i funkcionari, i takvi ljudi oko časopisa »Nova Evropa« kao što su njen urednik M. Čurčin. Kaže: »Mi im u tom treba da pomognemo, a ne da im odmažemo, kao što to čine neki komunisti glupim i maskroz pogrešnim shvatanjima da je borba protiv trockizma ili samo naša, takorekuci, unutrašnja stvar ili samo stvar SSSR-a.«⁹⁹

Pitanjem Ciligine suradnje u »Novoj Evropi« i Ciligina puta u Jugoslaviju bavio se na stranicama »Proleter« još jednom I. U. (Edvard Kardelj)

⁹⁸ K. H. [Kamilo Horvatin], Van s trockistima iz radničkih i narodnih redova. »Proleter«, br. 7, juni 1937. Reprint izdanje str. 548.

⁹⁹ Isto.

u članku »Trockističko-fašistički agenti putuju po Jugoslaviji«. ¹⁰⁰ Autor objavljuje Ciligin postupak, kad on s jedne strane piše »lažno-patetičke članke« u »Novoj Evropi« u kojima se proglašava ultrarevolucionarom i prijateljem radničke klase, dok ustvari skriveno radi i obmanjuje javnost, skriveno putuje u Jugoslaviju sa sinom Trockog Sedovim da bi tamo sakupio i naoružao svoje agente za borbu protiv radničke klase, protiv demokracije »... da bi položio u ruke lumpersproleterskim gadovima nož kojim će iza leđa navaljivati na radničke borbe za demokratiju i slobodu...« ¹⁰¹ Na kraju još jednom naglašava da je putovanje Sjedova i Cilige u Jugoslaviju »... nov fašistički korak u organizaciji špijunaže, provokacije, izdajstva i ubistva u našim redovima...« ^{101a} Iz toga, kao i mnogih drugih članaka, jugoslavenski komunisti nisu sigurno mogli doznati što je konkretno u Jugoslaviji učinio Ciliga, zašto je zapravo bio uhapšen i osuđen i kako se povezao i djelovao s raznim špijunskim grupama, kakva je zločina učinio.

Oštrom kritikom Ciligina »trockističkog« djelovanja istupio je početkom 1938. T. T., tj. Josip Broz Tito, — novi generalni sekretar CK KPJ. U opširnom članku »Trockisti, agenti međunarodnog fašizma«, ¹⁰² autor prije svega odgovara onima koji još ne vjeruju da su se trockisti srozali na »običnu bandu špijuna, ubica, diverzanata i agenata fašizma«. U tom smislu kao odgovor navodi primjere iz svjetskog radničkog pokreta, a zatim se osvrće na Jugoslaviju. Kaže da su tu trockisti još malobrojni i zbog toga istupaju vrlo prepredeno. Uspijevaju u tome zbog nedovoljne budnosti komunista. Zatim kaže da se nedavno saznalo da u beogradskoj Glavnjači navodno »sjedi poznati trockist, agent i špijun Musolinija Ante Ciliga«, kaže da se o tome nedavno pisalo, a sad raskriva smisao njegovog puta: »Režim je i sam vidio da će bez Glavnjače Ciligin dolazak biti odviše jasan i zato se on i poslužio tim trikom da *trockist, dr Ante Ciliga, agent Musolinija i Hitlera* 'sjedi' neko vrijeme u Glavnjači i na taj način stekne glas mučenika i borca, te tako obmane i radničku klasu i pošteni demokratsku javnost...« Smatra da je to policijski trik. A sam Ciliga prema tome priča da piše knjigu protiv Sovjetskog Saveza i da će mu vlada ipak dati da ostane u Jugoslaviji. Tito zaključuje: »Nije slučajno, da Musolini šalje doktora Ciligu, desnu ruku Trockoga, u Jugoslaviju, jer njegova je zadaća da muti u radničkom pokretu i da ruje protiv vlade Stojadinovića i njegove profašističke spoljne politike.

Dosadašnje iskustvo pokazalo je da su svi pokušaji trockista da uhvate dublje korijene u masama kod nas ostali samo pokušaji. Uvjereni smo da će i ovaj pokušaj sa Ciligom ostati samo pokušaj. Da će ga prezrenje i jednodušna osuda čitavog radnog naroda i ostale poštene demokratske javnosti najuriti tamo otkuda je došao. Ali ipak budimo budni prema toj zarazi, čuvajmo jedinstvo naše Partije koje je tako teškim i krvavim mukama stečeno, čuvajmo naše kadrove i vaspitajmo ih i budimo nepomirljivi prema tim pločinačkim tipovima i svim vrstama štetocina. Pokušaji krvave reakcije nisu uspjeli da nas izvana unište. Neka se i u buduće svi pokušaji trockističkih bandita razbiju na monolitnosti, disciplini i jedinstvu naše Partije«. ¹⁰³

¹⁰⁰ I. U. [Edvard Kardelj], Trockističko-fašistički agenti putuju po Jugoslaviji. »Proleter«, br. 10, septembar 1937, 587.

¹⁰¹ Isto.

^{101a} Isto.

¹⁰² T. T. [Josip Broz Tito], Trockisti, agenti međunarodnog fašizma, »Proleter«, br. 1—2, januar-februar 1938, 622—623.

¹⁰³ Isto. Potcrtano u originalu.

Ciliga je na sve ove napade odgovarao. Posebno se zadržao na pitanju svog puta u Jugoslaviju. U pismu Čurčinu od 5. veljače 1938.¹⁰⁴ Ciliga mu objašnjava »Moje 'iščeznuće', moram reći nije bilo bez učešća g. Baljkasa u 'Kulturi', to je samo jedan od poteza koje provodi neko drugi, jači i viši od g[ospodina] B.[aljkasa]. Istovremeno dok se mene kuša kompromitirati pred jugoslav[venskom] javnošću argumentom koji može njoj podići, kuša se mene kompromitirati kod jugoslavenskih vlasti argumentom o mojoj 'ultra-revolucionarnosti'. Pariški listić Baljkasovih prijatelja¹⁰⁵ alarmirajući javno policiju pisao je (istovremeno kad i Baljkas u 'Kulturi'¹⁰⁶ u sept[embru] — kad su oni čuli da ja putujem u Jugoslaviju) o meni kao — o užas! 'agentu Trockog na Balkanu' (na Balkanu!!) i, da bude još strašnije, nekoliko dana pre njega (tj. mene) oputovao je također u Jugoslaviju i Sjedov, sin Trockogá.

To je alarmiralo ju[goslavensku] policiju i ja sam bio 26. oktobra (dodano: 1. sept. — 26. okt.) prešavši iz Rijeke na Sušak, tu odmah, na sušačkom pograničnom komesarijatu zadržan i odveden u Beograd. Tamo su me držali 2 mjeseca, potpuno me izoliravši od svijeta. Kad sam odbio da dajem saopštenja policijsko-denucijantske prirode protiv mojih bivših drugova ('ja se borim politički, a ne policijski protiv njih, i neću da slijedim njih u njihovim nemoralnim metodama') beogradska policija ponovila je protiv mene optužbu pariških baljkasovaca da sam došao u Jug[oslaviju] 'kao agent Trockoga' da organiziram trockistički pokret. I, 28. decembra šupirao me iz Beograda za Maribor. Po putu zagrebačka policija zadržala me 14 dana kod sebe. Ispitali me po djelima koja su od prije ležala kod nje protiv mene. Tu je bio postupak objektivniji po suštini, ali izgon je bio donesen od beogradske policije i jedino što sam postigao — da pozovu zadnji dan mog bratića. Do tad, tj. do 14. jan[uara] ni on nije znao što je sa mnom...¹⁰⁷ Tome dodaje: »Ja ću se sada odovuda obratiti u min[istarstvo] un[utrašnjih] dela da mi se ukine izgon i dozvoli dolazak ev[entualni] privremeni barem boravak u Jug[oslaviji]. U koliko ja od 1929. g. nisam učestvovao ni u kakvom radu vezanom sa Jug[oslavijom], koliko sam ja još 1932. g. (dakle 3 g. prije odlaska iz Rusije!) istupio javnom izjavom iz trockističke organizacije i od tada ne pripadam nikakvoj polit[ičkoj] partiji ili organizaciji — to se nadam da ću dozvolu boravka dobiti i usprkos svih lažnih denuncijacija mojih bivših žalosnih drugova...¹⁰⁸ Uz ovo pismo Ciliga šalje list »Istru«, br., 43 od 29. listopada s priloženim feljtonom koji govori o njemu i njemu je posvećen, a napisao ga je... poznati istarski intelektualac, ideolog i (čakavski) pjesnik dr Miho Mirković, prof[esora] politekonomije na Pravnom f[akultetu] u Subotici. O tome kaže: »... taj feljton se javlja 100 % i autoritetnim demantijem Baljkasovih kleveta nitko ne može oporeći kompetentnost 'Istre' da sudi o Istranima, osobito o njihovom moralnom obliku). Ja želim pružiti mogućnost javnosti da se objektivno uvjeri čije je pisanje točno — Baljkasovo ili Istranina...«

---

¹⁰⁴ Pisma Ante Cilige, 239.

¹⁰⁵ A. Ciliga aludira na organ CK KPJ »Proleter«, koji je u to vrijeme izlazio Brüsselu i Parizu.

¹⁰⁶ Vidi: Ivo Baljkas, Bilješke povodom jedne publicističke polemike, »Kultura«, 1. IX. 1937.

¹⁰⁷ Pisma Ante Cilige, 240.

¹⁰⁸ Isto, 241.

Dalje kaže da je to bio jedan od razloga njegova puta u Istru, a da je drugi razlog »općeg psihološko-političkog kontakta s mojim krajem«. Zatim kaže da kad je u rujnu i listopada htio putovati u zemlju da su mu talijanske vlasti činile velike teškoće. Sumnja da se tu umiješala Moskva, jer da je moskovska »Pravda« 21. srpnja pisala, između ostaloga, da je Ciliga »agent jugoslavenske policije«. Kaže da se ne boji laži »moskovske birokracije« te da će je pomoću javnosti lako razbiti. Međutim, čega se »više bojim to je ubojstvo iza ugla. Poslije toga, kad im nije uspio pokušaj da ugrabe pomoću tal[ijanske] ili jug[oslavenske] policije i kad će se razbiti i njihov pokušaj kompromitacije kroz javnost, oni bi mogli preći i k fizičkom uništenju iza ugla«. Ako se to dogodi moli Čurčina da o tome, kako on kaže, »nemoralu« progovore. Dalje navodi da »te metode i ljude i suviše dobro znam i vjerujem da ću umjeti izbjeći njihovoj ruci...«¹⁰⁹ Kako se iz svega vidi, Ciliga nije raspolagao s previše dokaza svoje nevinosti, dok su mnoge činjenice bile i protiv njega. S obzirom na vrijeme i metode koje su se primjenjivale preko partijskih ekzekutora protiv renegata, treba se čuditi kako je izbjegao smrt.

Kad se 10. ožujka 1938. godine pojavila Ciligina knjiga »Au pays du grand mensonge« (»U zemlji velike prevare«) u Parizu, već u lipnju je objavljen u listu »Rundschau«, br. 31 članak W. Viktorova (Josipa Broza Tita) pod naslovom »Protiv trockističkih špijuna i njihovih pomagača. Agent fašističke špijunske službe u ulozi 'pisca'«. ¹¹⁰ Na samom početku autor kaže. »Na tržištu 'literature' pojavila se 'novina' Gebelsovog Propagandnog ureda... Novi pogrđni spis potiče iz pera nama poznatog jugoslavenskog trockiste Ante Cilige i izišao je na francuskom jeziku...« Zatim mu autor analizira biografiju. Kaže da se 1919. »uvukao« u KPJ«. S gnušanjem se sjećaju jugoslavenski radnici ovog nenadmašnog karijeriste i dvoličnjaka, tada još vješto maskiranog antiklasnog lupeža...« Tito dalje negira da je Ciliga bio član Politbiroa CK KPJ, a što se tiče 1921. godine kaže da je sudjelovao u ustanku hrvatskih i slovenskih seljaka u Puli »i izgleda da je bio čak i vođa ustanka« koji je bio ugušen nakon čega je Ciliga »emigrirao« u Jugoslaviju, dobivši 1925. godine »talijanski pasoš«. Kao politički emigrant uspio je doći u SSSR gdje je postao članom Komunističke partije Sovjetskog Saveza, ali je tu počeo »da organizuje trockističke grupe i među jugoslavenskim emigrantima i da provodi među njima frakcijski i podrivački rad.«¹¹¹ Zatim da je 1929. isključen iz KPSS, a kasnije uhapšen zbog kontrarevolucionarne djelatnosti i veze s ilegalnim trockističkim aparatom, te da je 1936. (što je pogrešno a treba 1935. dobio od talijanskog poslanstva u Moskvi pasoš i otputovao u inozemstvo. Zatim nastavlja: »Od tada, s talijanskim pasošem u džepu, nesmetano posjećuje sve evropske zemlje i svuda sprovodi, po nalogu OVRE (talijanska politička tajna policija) i Gestapoa, kao sasvim obični fašistički najamnik, prljavu antisovjetsku i antikomunističku propagandu...« Poslije ovoga Tito tvrdi da je Ciliga pripadao »vođama takozvanog trockističkog centra... U pariškom centru rukovodio je obradom balkanskih zemalja i sam se smatrao za vođu jugoslavenskih trockista...« Kao dokaz Tito navo-

¹⁰⁹ Isto, 242.

¹¹⁰ Josip Broz Tito, (Sabrana djela, Tom četvrti, Beograd), 1977, 50—52.

¹¹¹ Kao što smo vidjeli Ciliga je naveo da je u vremenu od 1928. godine nije bio trockist, ali je kasnije raskrstio s Trockim i njegovom teorijom. Tome u prilog ide i činjenica da se kasnije u Parizu pokušao ponovno povezati s Trockim, ali je to ovaj odbio.

di njegov dolazak »sa sinom Trockog Sjedovom« u »naročitu misiju« u Jugoslaviju krajem 1937. godine. Uz dozvolu jugoslavenskih vlasti putovao po zemlji i organizirao »trockističke, tj. provokatorske, špijunske i terorističke grupe. Da su ove grupe nastale uz podršku jugoslavenske policije i da je njihov plan rada koordiniran Nejhauszenom glavnim agentom Hitlerove propagande u Jugoslaviji, za to postoje nepobitni dokazi... »Tito navodi i dokaze. Naime, dokazano je da se inženjer Franc fon Nejhauszen, njemački generalni konzul u Jugoslaviji, zaista bavio stvaranjem špijunskih centara i propagandom hitlerizma, ali se u literaturi ne navode dokazi njegovih veza s Ciligom. Jedini dokaz mogle su biti postojeće veze jugoslavenskih trockista M. Ostojića, Dušana Pejovića i Magdiće s tim gestapovcem pa se u taj krug moglo uključiti, ali kao pretpostavku, i Ciligu. U Titovom se članku, međutim, tvrdi kao »... poznata je činjenica da se Ciliga u Beogradu sporazumio o saradnji trockističkih grupa s takozvanim 'Antikominternovskim komitetom' čije je rukovodstvo, kao što je poznato, u Berlinu, a čiji je glavni predstavnik u Jugoslaviji opet isti Nejhauszen. U Birou ovog Nojhauzena, u takozvanom 'Njemačkom saobraćajnom birou' (u stvari centrali cjelokupnog Hitlerovog podrivačkog rada u Ju[goslaviji], održava Antikominternovski komitet svoje sjednice. Zbog toga se ne može smatrati kao slučajno što su u toj, od Antikominternovskog komiteta izdatoj i besplatno rasturanoj anti-komunističkoj biblioteci, objavljeni svi Ciligini članci, koji su puni klevetničkih napada na Sovjetski Savez...«¹¹² Možda bi bilo potrebno danas točno utvrditi i dokazati sve te činjenice. Ali za tada sve to nije bilo bitno. Tada su korištena sva sredstva, sve moguće pretpostavke, indicije da se Ciliga, njegova antisovjetska kampanja razobličiti. Istina se preplitala s izmišljanim činjenicama, jer je bilo potrebno ne samo neutralizirati Ciligu nego i kompromitirati pred jugoslavenskom partijskom javnošću. Zato su »dokazi« nosili više propagandistički karakter nego stvarnih dokaza. Tvrdnja, na primjer da je bio Mussolinijev agent bazirala se na činjenici da je dobio pasoš od talijanskog poslanstva u Moskvi, i sl. Niču, međutim, pitanja kao što su: od čega je u Evropi živio, tko ga je financirao. Teško da je mogao živjeti od honorara za članke i knjige. Istina, u nekoliko se pisama Čurčinu žali da nema novaca, moli da mu se šalje čim prije honorar. Takovo i niz drugih mogućih pitanja niče na osnovi žestoke borbe koju je partijsko rukovodstvo vodilo s Ciligom.

Zanimljivo je zabilježiti da se ocjena Ciligine antipartijske i antisovjetske djelatnosti nije mijenjala ni kasnije, ni nakon 1934. godine. Naprotiv, nju je potvrdio generalni sekretar CK KPJ Josip Broz Tito i na V kongresu KPJ u srpnju 1945. godine kad ga je kvalificirao kao nosioca »kontrarevolucionarnog trockizma«, koji se »lijepio uz lijeve frakcije«.¹¹³

Postavlja se sada na kraju pitanje: kako ćemo danas ocijeniti rano revolucionarno razdoblje Ciligine djelatnosti i njegovu borbu sa staljinizmom i Staljinom, koju je vodio tridesetih godina u vrijeme kad se nije ni naslutiti moglo da će Staljinova politika straha i fizičkih obračuna doći jednog dana na dnevni red kongresa Komunističke partije Sovjetskog Saveza. Kao što je poznato, razobličenje Staljina i njegovih čistki i krvavih nedjela započelo je istupom prvog sekretara CK KPSS N. S. Hruščova na XX kongre-

¹¹² Josip Broz Tito, n. dj. 51—52.

¹¹³ Josip Broz Tito, Politički izvještaj, »Peti kongres Komunističke partije Jugoslavije«. Beograd, 1948, 38.

su KP SS 1956. godine u tzv. Tajnom referatu.¹¹⁴ Neosporna je zasluga Hruščova što je osudio »kult ličnosti Staljina« i njegove krvave represije nevinih državnih i partijskih rukovodilaca i ogromne mase običnih sovjetskih kolhoznika, sovjetskih ljudi i inozemnih komunista u SSSR-u. Nakon izvjesne stagnacije za vrijeme vladavine L. I. Brežnjeva, danas se u SSSR-u nastavlja još intenzivnije proces rasčišćavanja Staljinovih nedjela. U sovjetskoj publicistici postavlja se i pitanje broja žrtava staljinskih čistki. U tom smislu se nazivaju različiti brojevi stradalih građana—čak i preko 20 milijuna.¹¹⁵

S obzirom na sve te okolnosti i činjenice da su sve žrtve staljinskih progona i likvidacija danas rehabilitirane, postavlja se pitanje kako sada ocijeniti Ciliginu borbu protiv Staljina i njegovih čistki tridesetih godina. Treba odmah naglasiti da je A. Ciliga bio prvi među Jugoslavenima koji je početkom tridesetih godina počeo razobličavati sistem političkih represija i likvidacija koje su provođene po Staljinovom naređenju. Ciliga je učinio to što nisu mogli ni htjeli učiniti mnogi jugoslavenski komunisti, pa ni takvi kao što su bili Vladimir Čopić, komandant XV internacionalne brigade u Španjolskoj, a koji je bio pozvan u Moskvu 1938. godine i likvidiran; pa ni generalni sekretar CK KPJ Josip Čižinsky Gorkić koji je iz Pariza hitno pozvan u Moskvu i likvidiran. Oni su se mogli neodazvati pozivu, jer su znali što ih tamo čeka. Mogli su učiniti ono što su učinili Živojin Pavlović — bliski suradnik Gorkičev, kao i sovjetski obavještajac Pavle Bastajić, koji se nisu odazvali pozivu Moskve. Istini za volju treba napomenuti da su i ta dvojica završili tragično. Prvi je strijeljan kao »trockista« u oslobođenom Užicu 1941. godine, a drugoga su ubile ustaše u Jasenovcu.

A. Ciliga se uspio osloboditi iz staljinskih logora i započeo je u Evropi borbu protiv Staljina. Njegova razočaranost i ogorčenost Staljinovom politikom, osobne uvrede koje su mu nanešene pretvorile su ga ne samo u ogorčenog Staljinovog protivnika nego su u njemu razvili mržnju prema socijalizmu, komunizmu i SSSR-u. Iako u emigraciji nije pripadao trockističkoj organizaciji, nastavio je sam borbu protiv Staljina, protiv boljševizma i komunizma uopće ne samo u SSSR-u nego i u Jugoslaviji.

S obzirom na historijske promjene nastale u svijetu nakon XX kongresa KP SS i osude Staljina i staljinizma postavlja se pitanje kako danas s tih novih pozicija ocijeniti njegovu djelatnost sada kad su razobličeni moskovski, lenjingradski i drugi procesi o kojima je s toliko gorčine i s tolikom osudom pisao Ciliga, a osuđeni rehabilitirani i proglašeni nevinim. Danas je u SSSR-u na dnevnom redu rehabilitacija čak i L. Trockog. Dali je moguće rehabilitirati Ciligu koji je bio žrtva staljinskih čistki i čije su se optužbe Staljinova režima sada pokazale istinitima? Povjesničar se danas mora zapitati da li je Ciligina kritika i njegova borba pomogla tada da se stanje i odnos prema KPJ poboljša. Odgovor je negativan. Postavlja se i pitanje da li je razobličavanje Staljina i njegovih nedjela pomoglo tadašnjoj borbi Komunističke partije Jugoslavije. Odgovor je opet negativan. Da li je Ciligina borba tada pomagala revolucionarnom i komunističkom pokretu u zemlji? Nije, bez obzira na to što su njegove činjenice bile istinite. Ciligina

---

¹¹⁴ Tajni referat N. S. Hruščova postao je javni njegovim objavljivanjem u Moskvi tek u travnju 1989. godine u Moskvi. U Jugoslaviji je bio objavljen u posebnom izdanju zagrebačkog izdavača »Stvarnost« 1970. godine s komentarom.

¹¹⁵ Godine 1986. Politbiro CK KP SS formirao je specijalnu komisiju koja se bavi istraživanjem i rehabilitacijom žrtava staljinističkih čistki.

istina nije tada mogla mobilizirati mase nego ih je čak destimulirala i smetala je borbi Komunističke partije Jugoslavije. Zbog toga je moramo ocjeniti kao negativnu. Njegovo djelovanje je bilo negativno ne samo zato jer se u svojoj mržnji srozao i prešao u tabor neprijatelja komunizma, socijalizma, SSSR-a i socijalističke Jugoslavije, nego i zbog toga što je u svojim djelima uoči rata širio nepovjerenje u oslobodilački pokret i socijalizam na čijem je čelu bila Komunistička partija Jugoslavije i što je u toku rata prešao otvoreno i javno u službu ustaša.¹¹⁶

Summary

DR. ANTE CILIGA, A COMMUNIST RENEGADE, AND STALIN'S PURGES

Ivan Očak

It is stated in the preamble to the present study that the biography of a renegade communist is not frequently treated in Yugoslav historiography. It is usually done when such a »hero« has to be rehabilitated, which is not the intention of the present study. In the historiographic introduction, which follows, it is stressed that the present theme has not yet been historiographically investigated. Judging by its periodization the life of Dr. Ante Ciliga falls into two periods: first, the revolutionary period from 1918 to the thirties, and the second, the anti-communist one, from the late thirties to the present.

The aim of the study is to throw light on the first period and to uncover Ciliga's struggle and his attitude toward Stalin's purges as witness and victim.

The first part of the paper presents a short biography and an account of Dr. Ciliga's revolutionary activities. Dr. Ante Ciliga was born 90 years ago to a peasant family in Istria (in the village of Šegovići). He was educated in Mostar, Pazin, Brno and Križevci, and then enlisted in Pula. Influenced by the victory of the Russian socialist revolution in 1917, and the progressive socialist literature he joined the Social-Democrats of Croatia and Slavonia. At the party conference held in Zagreb he sided with the party's left wing. After the 1st Congress of the Yugoslav Socialist Worker's Party (the communists) he spent some time in the Hungarian Socialist Republic, where he contacted Yugoslav and Hungarian revolutionaries. They entrusted him with the political task of organizing revolutionary activities in Osijek and Ljubljana. After the collapse of the Hungarian Socialist Republic Ciliga studied philosophy in Prague, Vienna and Zagreb, where he defended his dissertation in 1924. At the same time he collaborated in party journals. He became a member of the District Committee of the Yugoslav

---

¹¹⁶ Zanimljivo je primijetiti da je naš poznati pisac Miroslav Krleža bio jedan od onih koji je prije rata znao o staljinskim likvidacijama i da je o tome tada postavljao pitanje generalnom sekretaru CK KPJ, ali nije nigdje o tome ni riječi pisao. Tito kojem je postavljao pitanje jugoslavenskih žrtava odgovorio mu je da je sada pred Partijom pitanje rata. Poslije rata će se postaviti i to pitanje. Doživjeli smo to vrijeme, svjedoci smo toga vremena. (Vidi: I. Očak, Krleža — Partija) Miroslav Krleža i radnički i komunistički pokret (1917—1941), Zagreb, 1982.

Communist Party for Croatia and Slavonia and was also coopted by the Central Committee of the Yugoslav Communist Party. When the Secretary of the District Committee, Vladimir Copic, had to leave the country Ciliga took over as secretary for a short period, because he himself had to emigrate a year later.

In the second part of the study, entitled »Lecturer at the Communist University of Western National Minorities«, Ciliga's teaching activities at the University are described. After having taught at this high party school for two years, Ciliga was expelled from both the Communist party and the school, for having organized a Trotskyist group. He was sent to Leningrad, where he taught at the university for a year, but was then arrested because of his political activities.

The third part, under the title »Struggle for freedom in the prison camp and exposal of Stalin's purges«, treats of a convict's passage through the prison camps of Siberia. However, ever since he had been taken prisoner, Ciliga made great efforts to obtain a release, and being an Italian citizen, he even wrote in that sense to the Italian embassy in Moscow. After having struggled for a long time, resorting to hunger strikes and protests, and finally learning that a law applying to foreigners was established in 1934, Ciliga succeeded in obtaining a release from prison and leaving the Soviet Union in December 1935. Immediately afterwards Ciliga published a series of articles exposing Stalin's repressions in French and Yugoslav journals. He did not accuse Stalin only, but the Soviet Union, the entire socialist system and the Bolshevik ideas too. He tried to organize the international public against Stalin and his repressions. Thus was Ciliga the first Yugoslav to have uncovered Stalin's terrorism, his prison camps, and to have written about the victims of the cruel totalitarian regime.

In the last section of the study, »The retribution of the Yugoslav Communist Party against A. Ciliga«, gives a review of the writings by the highest party functionaries from the Secretary General of the Central Committee of the Yugoslav Communist Party Josip Cizinski Gorkic and other members of the Central Committee. These pamphlets characterized Ciliga as a »Trotskyist«, »a Gestapo spy«, »Mussolini's agent« etc. When his book was published in March 1938 under the title »In the Land of Great Deceptions« Josip Broz Tito criticized it as well, arguing that the text was defamatory.

Finally the present attitude towards Ciliga in his second period is discussed in the study. It is noted that the 20th Congress of the Soviet Communist Party denounced Stalin's purges, and rehabilitated the victims. This fact raises the question of the attitude towards Ciliga at that time. Can he be justified? Ciliga was a victim, he suffered though innocent, but the struggle he conducted in exposing Stalin and the Soviet Union, was a struggle against socialism and communism in general, and cannot be justified. At a time when the Yugoslav Communist Party was endeavouring to rally the masses against Fascism, Ciliga's struggle not only did not mobilize them for the resistance, but was clearly discouraging. His struggle is today judged to have been negative not only because his hatred made him side with the enemies of communism, socialism, the Soviet Union and Socialist Yugoslavia, but also because his writings spread distrust towards the liberation movement and socialism advocated by the Yugoslav Communist Party.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 22

ZAGREB

1989.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 22

Za izdavača
dr. Nikša Stančić

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

AGIČIĆ DAMIR, prof. Strossmayerova 2 — 55425 Davor
ANDREIS MLADEN, Socijalističke revolucije 42 — Zagreb
ANTOLJAK dr. STJEPAN, Zajčeva 31 — Zagreb
BERTOŠA SLAVEN, student Filozofski fakultet — Zagreb
BOBAN mr. BRANKA, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
BRANDT dr. MIROSLAV, Socijalističke revolucije 73 — Zagreb
BUDAK mr. NEVEN, Filozofski fakultet — Zagreb
CRNKOVIĆ GORAN, prof. Maršala Tita 170 — Opatija
ČORALIĆ LOVORKA, studentica Fil. fakulteta — Zagreb
GRGIN BORISLAV, prof. Baštijanova 54 — Zagreb
IVELJIĆ ISKRA, prof. Ilica 165 — Zagreb
JURIŠIĆ mr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
KOLAR-DIMITRIJEVIĆ dr. MIRA, Filozofski fakultet — Zagreb
KRIVOKAPIĆ mr. GORDANA, Institut za istoriju radničkog pokreta — Beograd
LAUŠIĆ dr. ANTE, Centar za istraživanje naroda i narodnosti — Zagreb
MATKOVIĆ STJEPAN, Šubićeva 3 — Zagreb
OČAK dr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr. DRAGUTIN, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
RICHTER ŽELJKA, prof. Povijesni muzej Hrvatske — Zagreb
STRČIĆ PETAR, Arhiv Hrvatske — Zagreb
ŠILOVIĆ DANJA, studentica Fil. fakulteta — Zagreb
ŠVAB mr. MLADEN, Leksikografski zavod »M. Krleža« — Zagreb
VRANJEŠ-ŠOLJAN dr. BOŽENA, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
ŽIVKOVIĆ mr. DANIELA, Sveučilišna i nacionalna biblioteka — Zagreb

---